

GÖTEBORGS UNIVERSITETSBIBLIOTEK

1000909648

V

EJ HEMLÅN

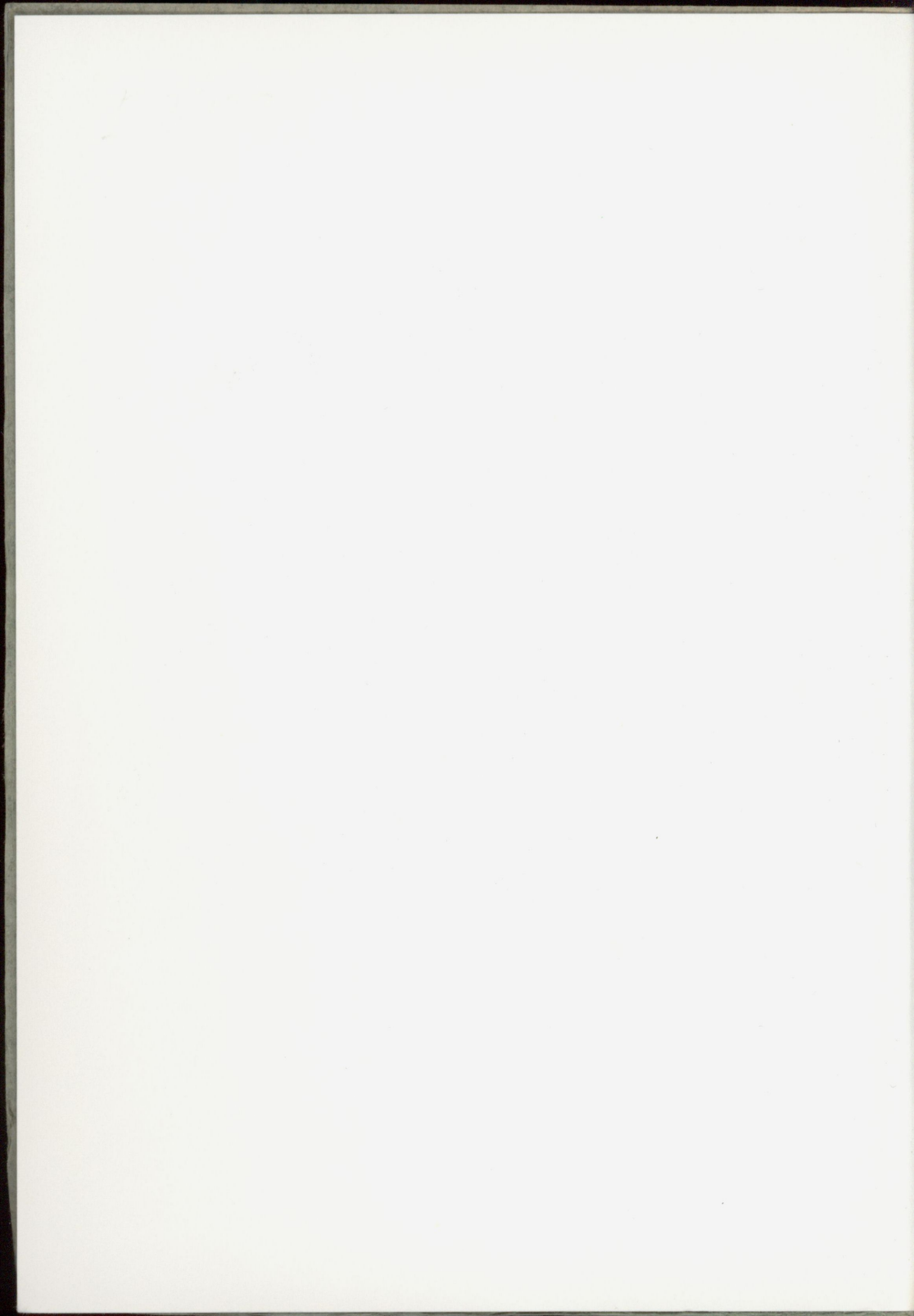
blan

Invandrarbarn i förskolan

31

Invandrarbarn i förskolan

Socialstyrelsen
LiberFörlag Stockholm

Tidigare i serien *Arbetsplan för förskolan* har utkommit:

Del 1: *Vår förskola. En introduktion till förskolans pedagogiska arbete.* 1975

Del 2: *Vi lär av varandra. Om samspel och planering i förskolan.* 1975

Del 3: *Vi upptäcker och utforskar. Att arbeta naturvetenskapligt i förskolan.* 1975

ISBN 91-38-02661-9

Foto: Martin Nauc ler, Sigma,
Brita-Lena  man (s 86, 87, 106 och 107)

Omslagsillustration: Cinna Gross

Typografi och lay-out: Sven-Gunnar Lidmar

F rlagsredakt r: Elisabeth Rinman

Tredje tryckningen

  1976 LiberFörlag

Bohusl ningens AB, Uddevalla 1977

Innehåll

Förord 5

Sverige är ett invandrarland

Hur blev Sverige ett invandrarland? 10

Invandrarnas situation i Sverige 11

Arbetsmarknaden 16 Bostadsförhållanden 16

Kulturkollisioner 17

Invandrarna upplever ofta en identitetskonflikt 19 Barn reagerar olika på nya normer och värderingar 21

Invandrarna behöver ha kontakt med både landsmän och svenskar 24

Invandrarbarnen behöver förskolan

Förskolelagen/barnomsorgslagen 29

Kan förskolans mål förverkligas bland invandrarbarnen? 30

Invandrarbarnen behöver sitt språk och sin kultur 32

Socialstyrelsens försöksverksamhet 37

Genom språket lär vi oss att förstå verkligheten

Hur tillägnar sig barnet språket? 45

Tvåspråkighet 49

Kan tvåspråkighet skapa störningar i barnets utveckling? 51 Barn väljer inte att bli en- eller tvåspråkiga 52

Modersmålets betydelse för barnets utveckling 52

Förlusten av modersmålet kan göra barnet halvspråkigt 56

Att gå från det kända till det okända 59

Språket utvecklas genom samspel

- Barnen lär av de vuxna 65
- Atmosfären kring samspelet 68
- Att ta tillvara de vardagliga språktillfällena 71
- Berättelser berikar 73
- Personalen måste rätta sitt språk efter invandrabarnen i gruppen 75
- Samverkan är en förutsättning för det pedagogiska arbetet 76

Hemspråksläraryrket är ännu nytt i Sverige

- Hemspråksläraren har många roller 81
- Hemspråksläraren underlättar invänjningen 82
- Första kontakten är viktig 85
- Att arbeta på hemspråket 88

Samverkan

- I samverkan förskola – invandrarföräldrar krävs tvåspråkig personal 102
- Någon att tala med 102 Frågor en hemspråkslärare kan ställas inför 103 Oro för en familj ledde till hembesök 103 Olika former för samverkan 104
- Samverkan förskola – grundskola 107
- Invandrabarnens situation i grundskolan 107 Vikten av samverkan 109 Förslag till former för samverkan 110
- Samverkan med biblioteket 112
- Invandrarorganisationer 113
- Litteratur och material 117

Förord

Invandrarbarn i förskolan handlar om det pedagogiska arbetet för invandrarbarnen i förskolan. Med exempel från vardagen illustreras många av de situationer som kräver särskild uppmärksamhet och yrkeskunskap av de vuxna som arbetar med barn och familjer från andra länder. Boken är den fjärde delen i serien *Arbetsplan för förskolan*. Den bör ses som en fördjupning till de tidigare arbetsplansdelarna: *Vår förskola*, *Vi lär av varandra* och *Vi upptäcker och utforskar*.

Boken behandlar betydelsen av att barnen utvecklar hemspråket och att de ges tillfälle att finna stolthet i sin kulturella bakgrund. Vidare beskrivs problem som kan uppstå när två kulturer möts, hemspråkslärares mångsidiga roll, samverkan med invandrarfamiljer och samverkan med skolan. Boken inleds med ett avsnitt om invandrarbarnens situation i Sverige i dag. Här ges den yttre ramen kring invandrarbarnen. Läsaren som vill komma direkt in på de pedagogiska områdena kan börja läsningen i påföljande avsnitt, för att senare återvända till det inledande avsnittet.

Invandrarbarn i förskolan har utarbetats mot bakgrund av den forskning och försöksverksamhet socialstyrelsen inledde 1971. Manusunderlaget har skrivits av Gunilla Svensson och Lydia Rättö-Nilsson. Inga-Britta Åstedt och Karen Blomqvist har redigerat och givit manus dess slutliga utformning. I socialstyrelsens redaktionsgrupp har ingått Lena Lindberg, Gertrud Schyl-Bjurman och Siv Thorsell.

En referensgrupp bestående av medlemmar med erfarenheter av arbete bland invandrarbarn, har granskat boken och lämnat värdefulla synpunkter. I referensgruppen har ingått: Emma Antonsson, Eva Axelsson, Åse la Carrubba, Margareta Ek, Anna-Greta Heyman, Gunnel Olsson, Britt-Ingrid Stockfelt-Hoatson, Ragnhild Söderbergh, Elsa Wahrby och Brita-Lena Öman.

Även en större referensgrupp bestående av representanter från Skolöverstyrelsen, Kommunförbundet och olika fackliga organisationer har givits tillfälle att lämna synpunkter på manus.

Stockholm i maj

Bror Rexed

Sverige är ett invandrarland

RHONN

740

Plötsligt är jag utlänning

Plötsligt är jag utlänning
plötsligt står jag ensam
i ett främmande land
främmande ögon
stirrar på mig
jag försöker se vänlig ut
jag försöker förklara
med min ödmjuka tysta blick
varför jag är här
i ditt land, gamla dam
som sitter bredvid mig i bussen
och stirrar argt på mig.
Varför ser du så arg ut?
jag vet att jag inte
ser ut precis
som de andra
jag vet att jag inte kan prata
ditt språk
lika bra som du.
Men tro mig, gamla dam
jag vill älska dig
och ditt land,
om du inte dömer ut mig
innan jag får
en chans.

Binnie Kristal-Andersson

(ur Svenska för invandrare)

Hur blev Sverige ett invandrarland?

Efter andra världskriget har Sverige blivit ett utpräglat invandrarland. I landet bor numera invandrare med vitt skilda kulturmönster.

Den omfattande omflyttningen av arbetskraft i Europa under 1960-talet och början av 1970-talet kan förklaras genom skillnader i ekonomisk utveckling mellan ut- och invandringsländerna. En stor del av invandrarna kom till Sverige under olika perioder av högkonjunktur inom det svenska näringslivet samtidigt som det i deras respektive hemländer inte fanns tillräckligt med arbetstillfällen. I många länder, även i Sverige, betraktade man till en början migrationen, dvs befolkningsomflyttningen, som en övergående företeelse. Många invandrare har också haft för avsikt att återvända till sitt hemland efter kortare eller längre tid, men det har visat sig att många bosätter sig för gott i Sverige.

I Sverige brukar man tala om tre olika orsaker till invandringen. Den vanligaste typen är *arbetskraftsimmigration*, där den primära orsaken är bättre möjligheter att få arbete och/eller högre lön än i hemlandet. Arbetskraftsimmigrationen kommer dels från de nordiska länderna, främst Finland, dels från Sydeuropa, t ex Jugoslavien, Grekland, Turkiet och Italien.

De andra typerna av invandring är dels *flyktningimmigration*, där orsakerna är t ex politiska, religiösa och/eller etniska förhållanden i hemlandet, dels *specialistimmigration*, som omfattar människor med speciella kunskaper och funktioner, t ex affärsrepresentanter, tekniska specialister, läkare, studerande.

Under 1950-talet började en diskussion i pressen kring frågeställningen "Invandring för – emot". Hela 1960-talets debatt i invandrarfrågor präglades av en försvenskings- och anpassningspolitik. Målet för samhällets insatser var att anpassa invandrarna till svenska förhållanden. Från olika grup-

per i samhället, t ex politiska organisationer och fackföreningar, höjdes samtidigt kravet på integrering av olika invandrargrupper *men* med bevarande av deras kulturella särdrag. Krav från olika invandrargrupper började också växa fram för att bli få ökade möjligheter till egen kulturell verksamhet i Sverige.

Invandrarfrågan har under 1970-talet blivit en etablerad allmänpolitisk fråga. Berättigade krav har rests för att åstadkomma medbestämmande och likaberättigande för invandrarna. Man har också mer allmänt insett betydelsen av att ett mera utvecklat samarbete mellan in- och utvandringsländer i Europa kommer till stånd. Sverige har en familjevänlig invandrarpolitik. Det innebär bl a att om en medlem av familjen har fått tillstånd att bo och arbeta här, får även resten av familjen komma hit. Detta tillämpas inte i alla länder.

Invandrarnas situation i Sverige

Att välja att utvandra till ett nytt land eller bli tvungen att utvandra skapar naturligtvis olika utgångspunkter för livet i det nya landet.

De flesta invandrare kommer till Sverige för att få ett arbete och förbättra sin ekonomiska standard. Det finns också invandrare som kommer till Sverige av politiska skäl. Många av dem kan varken för tillfället eller kanske ens inom en överskådlig framtid återvända till sitt hemland. Bland de politiska flyktingarna kan man ibland möta en inställning som visar att deras hemland och mycket av det som är förknippat med hemlandet är något som de helst vill betrakta som en avslutad del i sitt liv. Detta kan upplevas som oerhört smärtsamt.

Av de invandrare som har möjlighet att välja bosättningsland finns det många som vid invandringen inte har tagit

ställning till om de ska återvända hem eller för all framtid bosätta sig i Sverige. Deras ställningstagande påverkas bl a av tillgången på arbetstillfällen och den allmänna ekonomiska utvecklingen i hemlandet.

Under tiden som invandrarna arbetar och lever i Sverige påverkas de av det svenska levnadssättet på olika plan. Många lär sig så småningom att uppskatta och värdesätta olika sidor av den svenska livsföringen. Vid besök eller återkomst till hemlandet, kanske efter lång tids hemlängtan, upptäcker de att de själva har förändrats så att de inte längre passar in och trivs med hemlandets normer och värderingar. Ändå har de ofta kvar känslan av att landet de en gång lämnat är deras hemland. Somliga återvänder då till Sverige, besvikna. De känner sig inte längre hemma någonstans. Andra upplever en lättnad över att komma tillbaka. Dessa upptäckter kan orsaka en känsla av förvirring som beror på att invandraren inte helt har accepterat det nya levnadssättet och inte heller längre kan finna sig tillrätta med sitt gamla levnadssätt. En mindre grupp invandrare har kommit till Sverige med specialistkunskaper, som de erbjuder det svenska samhället. Omställningen kan vara svår även för denna grupp, men deras valmöjligheter är betydligt större än för den genomsnittlige invandraren.

Omställning tar tid. Att möta en ny kultur, ett nytt språk, andra normer och värderingar innebär ofta en svår kulturchock. Skilda bostadsmiljöer, som att flytta från landsort till storstad där man får helt andra arbetsuppgifter och bostadsförhållanden än tidigare, innebär stora påfrestningar. Ju större skillnaden är mellan invandrarens ursprungsmiljö och den nya miljön, desto längre tid kommer omställningen att ta. Försök till en påtvingad och snabb anpassning har gjorts i flera invandrarländer, bl a i USA, Israel och Australien, oftast med negativa resultat.

1968 tillsattes invandrarutredningen (IU) med uppdrag att kartlägga invandrarnas och minoriteternas situation i Sverige och med denna som underlag föreslå samhällsåtgärder på olika områden för dessa grupper. Tre delbetänkanden har

getts ut: 1 SOU 1975:51, 2 SOU 1972:83 och 3 SOU 1974:69.¹

Med utgångspunkt från begreppen *jämlikhet*, *valfrihet* och *samverkan* har Invandrarutredningen 3, SOU 1974:69, formulerat målen för framtida invandrar- och minoritetspolitik på följande sätt:

"Jämlikhetsmålet innebär ett fortsatt arbete för att invandrarna skall få samma möjligheter, rättigheter och skyldigheter som befolkningen i övrigt. Jämlikhetsmålet innebär även att alla grupper i samhället skall ha likvärdiga möjligheter att bibehålla och utveckla sitt modersmål och att utöva kulturverksamhet.

Valfrihetsmålet innebär att medlemmar av språkliga minoriteter skall kunna välja i vilken grad de vill uppgå i en svensk kulturell identitet och i vilken grad de vill bibehålla och utveckla den ursprungliga identiteten. Åtgärder för att bevara kontakten med ursprungslandets kultur underlättar även valet mellan att stanna i Sverige eller återvända hem och återanpassas i ursprungslandet.

Samverkansmålet innebär att en ömsesidig och omfattande samverkan bör komma till stånd mellan invandrar- och minoritetsgrupperna och majoritetsbefolkningen. Samverkansmålet inbegriper även ömsesidig tolerans och solidaritet mellan invandrare och den inhemska befolkningen."

Vid årsskiftet 1975/76 var 409 894 utländska medborgare bosatta i Sverige. Därtill kommer ca 240 000 naturaliserade svenskar, dvs invandrare som erhållit svenskt medborgarskap. Totalt utgör invandrarna ca 8 procent av Sveriges befolkning. I Sverige finns idag invandrare som representerar 130 olika språkgrupper.

I grundskolan fanns vid denna tidpunkt ca 76 000 barn med utländskt medborgarskap. Barn i förskoleåldern beräknades utgöra ca 65 000.

¹ SOU = Statens offentliga utredningar.

Utländska medborgare (barn) efter ålder och nationalitet vid årskiftet 1975/76.

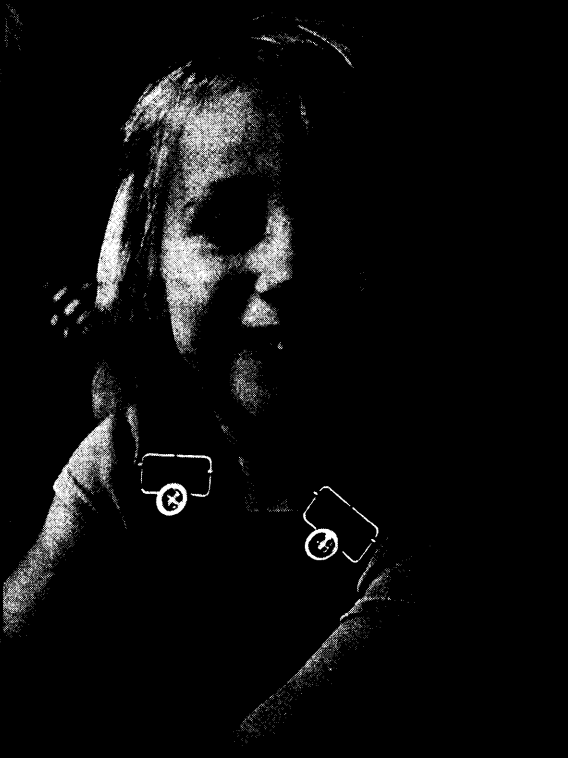
	0-6 år	7-17 år
Finland	27 706	37 297
Jugoslavien	7 019	6 569
Danmark	5 229	7 920
Norge	3 767	5 066
Grekland	3 211	3 021
Tyskland	2 917	3 604
Storbritannien	1 322	1 203
Turkiet	1 487	1 552
Italien	1 049	1 104
Polen, Spanien, Ungern, Tjecko-slovakien, Österrike och USA	3 997	4 146
Övriga länder	7 251	4 534
Totalt	64 955	76 016

Antalet invandrarbarn är i verkligheten betydligt högre om man räknar med de barn som erhållit svenskt medborgarskap eller har annan hemspråkstillhörighet, tex tornedalingar, zigenare, samer m fl.

I denna bok definieras ett invandrarbarn som *ett barn från en familj där båda eller en av föräldrarna är av utländsk härkomst eller har ett annat hemspråk än svenska.*

Tornedalingar, svenska zigenare, samer m fl är inte invandrare, men i stor utsträckning gäller det som här behandlas också för minoritetsgrupper födda i Sverige som har annat hemspråk och annan kulturbakgrund.

Giftermål mellan invandrare och svenskar är ganska vanligt. Härigenom kommer en betydligt större grupp av den totala befolkningen i framtiden att på något sätt kunna räknas som "invandrare". Man har således beräknat att vid en fortsatt invandring av samma omfattning som under 1960-talet kommer ca 25 procent av de yngre generationerna i Sverige om några årtionden att ha utländskt påbrå.

Arbetsmarknaden

Invandrarnas fördelning på olika yrken kan belysas med uppgifter ur folkräkningen 1970, där utrikes födda har redovisats efter yrken. Stora andelar av invandrarna var anställda inom tillverknings- och serviceyrkena. 35 procent av gummivaruarbetarna var till exempel utrikes födda. Av textilarbetarna utgjorde invandrarna 30 procent, av varm- och kallsvavare 26 procent och av städarna var 16 procent utrikes födda. Höga frekvenser utrikes födda förekom även i en del yrken som kräver lång utbildning. Så är tex 10 procent av läkarna i Sverige invandrare.

Invandrarna har en betydligt större rörlighet på arbetsmarknaden än svenskarna. Detta gäller såväl män som kvinnor i olika åldrar. Detta kan bl a bero på att invandrarna ofta får ta okvalificerade och kortvariga arbeten i början av sin vistelse i landet.

Bostadsförhållanden

Invandrarna i Sverige är koncentrerade till vissa regioner och bor i stor utsträckning i tätorter, där efterfrågan på arbetskraft från industrin är stor. Andelen utländska medborgare är hög, dels i de allra nyaste bostadsområdena, dels i områden med gammal och omodern bebyggelse. Det finns stora skillnader i boende mellan olika nationaliteter.

Jämfört med svenskarna bor invandrarna i betydligt större utsträckning i lägenheter och hyresrum och i betydligt mindre utsträckning i villor och radhus. Detta kan tex bero på att många invandrare inte vet om de ska stanna i Sverige för gott. Även inkomst- och förmögenhetsfördelningen bland invandrarna spelar naturligtvis en roll i valet av bostad.

Som framgår av invandrarutredningen är bostadsstandarden genomgående sämre för sydeuropeiska invandrargrupper, medan bostadsstandarden för den största invandrargruppen, finländare, inte skiljer sig från den svenska befolk-

ningens standard. Karaktäristiskt för invandrarnas boendesituation är dock att de är mer trångbodda än svenskarna. Bland hushåll som består av fyra personer var 80 procent av jugoslaverna, 62 procent av finländarna och 50 procent av italienarna trångbodda. Endast 14 procent av svenska hushåll ansågs vara trångbodda. Anledningarna till invandrarnas trångboddhet kan vara flera. En del invandrare bor trångt på grund av låga inkomster. Andra väljer att bo trångt och billigt för att spara pengar inför sin hemresa eller för att underhålla familjen i hemlandet. Somliga invandrare är vana från hemlandet att bo trångt och föredrar därför att använda sina tillgångar på annat sätt.

Rörligheten på bostadsmarknaden är för vissa invandrargrupper större än bland svenskarna. I invandrarutredningens intervjuundersökning 1969 uppgav invandrarna att motivet för bostadsbyte var antingen att få en egen bostad, större bostad eller en modernare bostad. En inte oväsentlig del uppgav att de flyttat för att få ett nytt arbete. I invandrarutredningens betänkande *Invandrarutredningen 3* (SOU 1974:69) behandlas bla arbetskraftsimmigrationen och invandrarnas situation i arbetslivet, deras bostadsförhållanden och kulturella situation (kap 4, 5 och 6).

Detta är en kortfattad beskrivning av den sociala och historiska bakgrunden mot vilken de kommande avsnittens innehåll bör ses och tolkas. I boken har tyngdpunkten lagts på innehållet i den förskola invandrarbarnet behöver möta.

Kulturkollisioner

Att vara invandrare i ett land innebär för många en känsla av osäkerhet, otrygghet och ovisshet. Hur fungerar det nya landet? Hur är människorna? Hur kommer vi att bli accepterade

och vad kommer att hända med våra barn? Frågorna är många och svaren är inte så lätta att finna.

En turkisk förälder har försökt sammanfatta sina känslor inför det nya landet utifrån sin egen kulturella förankring på följande sätt:

”I Turkiet lyder och känner man vördnad inför sina föräldrar. Kravet om lydnad växer man aldrig ifrån utan familjens äldste är och förblir familjens överhuvud och beslutsfattare livet ut. Som vuxen följer jag min faders vilja. Detta system ger stadga i tillvaron i mitt hemland.

I Sverige skall man däremot utvecklas till självständighet och skolan fostrar barnen att tidigt klara sig själva. Inte något felaktigt i och för sig, men som jag ser det blir ofta resultatet att barnen sätter sig upp emot sina föräldrars vilja och väljer sina egna vägar. I Turkiet uppfostras ett barn heller inte enbart av sina föräldrar utan av hela släkten och även samhällets normer påverkar barnet i dess utveckling.

Här i Sverige känner vi oss osäkra. Vi vet inte vad det svenska samhället vill med våra barn. Barn är som bin. Flyger omkring och suger nektar från olika blommor. Men den svenska och turkiska blomsterprakten skiljer sig åt. Vad händer med barnet? Hur skall det ensamt kunna avgöra vilka blommor som är innehållsrika – den söta smaken kanske förleder dem? Små barn måste stödjas och vägledas i sina val. I konkurrensen med svenska värderingar riskerar vi invandrarföräldrar att förlora våra barn. Deras modersmål tynar bort och försvinner slutligen helt. Föräldrar och barn förlorar kontakten då de inte längre har ett gemensamt språk.”

Med denna bild har den turkiske invandraren fångat något av problematiken i de kulturkollisioner som så ofta kan få konsekvenser för den fortsatta personlighetsutvecklingen. Invandrare från alla länder reagerar inför de olikheter de möter i det nya landet. Även de invandrare som kommer från Skandinavien upplever kulturkollisioner. Invandrare behöver vid sin ankomst få mötas av en tillmötesgående attityd och av

förståelse och intresse för sin kultur och livserfarenhet. Den kultur invandrarna för med sig till Sverige är en stor tillgång för vår kultur och för en ökad internationell förståelse. Författaren Birger Norman har fångat detta i några få rader som finns på en vägg i Tensta tunnelbanestation. Han säger:

världen har kommit till Sverige
vi har en unik chans
att berika vår kultur
göra vårt liv intressantare
i kontakt med invandrarna

Invandrarna upplever ofta en identitetskonflikt

Mycket av den sociala påverkan som utvecklar människans identitetsuppfattning, dvs hennes uppfattning om vem hon är och vilka möjligheter hon har, inträder så tidigt i livet att det inte är möjligt för henne att själv ta ställning till den. Identitet och självuppfattning växer fram och formas i samspel. Det lilla barnet får sin självuppfattning genom identifikation med enskilda vuxna i sin närmiljö och i samverkan och lek med andra barn. Ett barn som utsätts för olika påverkningar kan lätt bli förvirrat och därigenom osäkert i sin upplevelse av det egna jaget.

Invandrarbarn utsätts i högre grad än andra barn för dubbel påverkan, dels av hemmets normer och värderingar, dels av de normer och värderingar som gäller i t ex förskolan. Upplever barnet vidare att förskolepersonalen och andra människor i omgivningen har bristande förståelse för barnets hemkultur, leder detta till en kluven identitetsuppfattning. Märker barnet att det svenska levnadssättet – det som barnet kommer i kontakt med i sin miljö utanför hemmet – inte accepteras av föräldrarna, kommer det att lära sig att på ett osäkert och konfliktfyllt sätt leva i två världar – i två olika världar utan riktig trygghet och tillit.

Omställningen till det nya landet – även om det sker på invandrarnas egna villkor – tar lång tid. De vuxna har ofta en fastare förankring och trygghet i den egna kulturen än barnen.

Rita Liljeström har i boken *Uppväxtvillkor* behandlat kulturkonfliktens konsekvenser för invandrabarnens självkänsla och identitet. "Barnet identifierar sig med sin närmaste omgivning – med familjen och påverkas och tar upp alltmer av familjens seder, normer och värderingar genom språket. Mot bakgrund av detta är det förståeligt att människan känner sig trygg och lättare kan göra sig förstådd i sin egen delkultur. Det är i sin egen grupp som barnet hämtar kunskap om språk, gester, roller och uppfattning om sig själv och andra." Liljeström påpekar vidare att "det är genom gruppen man blivit till en del som känner ansvar för helheten. Den egna gruppen gör rollövertagandet lättare. Där fungerar det nära nog automatiskt utan att man behöver reflektera över de andras roller. Man införlivar gruppens förväntningar med sina egna bedömningsgrunder och man behöver inte spänna sig för att kunna ta ställning till vad som sker i denna krets."

Föräldrarnas inställning till det nya landet har stor betydelse för hur deras barn klarar av identitetskonflikter. Barn till föräldrar som har en negativ inställning till det nya samhället har betydligt svårare att finna sig tillrätta än de barn vars föräldrar har en positiv inställning.

En vanlig orsak till psykiska problem bland invandrabarn är, förutom språksvårigheter, just föräldrarnas oförmåga att lösa sina kulturkonflikter. Många invandrabarn lever därför i ett konstant stresstillstånd. Under de senaste åren har grundskolan uppmärksammat invandrabarnens problem som visar sig i svårigheter att inhämta kunskaper, svårigheter i kamratkontakter, risk för att bli utsatta för mobbning, risk för att ignoreras av barn och vuxna m m. Det har to m hänt att invandrabarn som hamnat i konflikt mellan den egna och den nya kulturen inte har orkat med situationen utan i desperation försökt ta sitt liv.

Om det nya landet accepterar och värdesätter den kultu-

rella tradition som invandrarna för med sig kan detta hjälpa till att förebygga konflikter och ge invandrarna en möjlighet att välja ut det värdefulla i de två kulturerna.

Barn reagerar olika på nya normer och värderingar

Det är vanligt att ett barn, för att undvika problem i samband med kulturkollisioner, försöker bli så svenskt som möjligt. Barnet riskerar då att förlora kontakten med föräldrarna och föräldrarna kontakten med barnet. Föräldrarna kanske beslutar sig för att återvända till sitt hemland, som då är helt främmande för barnet. För många barn kan föräldrarnas hemland, dess normer och värderingar kännas helt felaktiga och omöjliga att leva efter. De känner sig kanske mest som svenskar och vill fortsätta att leva i Sverige.

Om problemen hopar sig över ett invandrarbarn, därför att det inte känner sig förstått och accepterat av kamrater och skola utan ständigt bär på känslan av att vara utanför i det svenska samhället, kan barnet fly in i föreställningen om att det skulle fungera mycket bättre i föräldrarnas hemland. Ett land, som i mångt och mycket kanske är ännu mera främmande, men som för barnet framstår som enda lösningen på problemen.

Dubbla regelsystem och dubbla lojaliteter som motsäger varandra kan innebära stora påfrestningar för invandrarbarnen när de tvingas välja.

En turkisk flicka, som under sina 5 år i Sverige strävat efter att bli som sina svenska klasskamrater, levde i ständig skräck för att hennes familj skulle besluta sig för att återvända hem till Turkiet. Hon kunde inte acceptera tanken på att bli bortgift och leva ett liv i underdånighet. Hennes äldre bror hade dessutom blivit förskjuten av fadern därför att han begått ett mindre brott i Sverige. I hemmet talades det aldrig om honom och han levde sedan en tid i ett svenskt fosterhem.

En annan turkisk flicka kände sig ledsen och deprimerad

över att hennes föräldrar inte uppfyllde sitt löfte att återvända hem. Hela familjen var strängt religiös och för denna flicka var det helt otänkbart att trotsa föräldrarna, varför någon opposition mot det turkiska levnadssättet inte förekom. Där-
emot var hon allvarligt oroad över att hon inte skulle kunna bli gift och bilda familj eftersom hon trodde att hennes familj inte skulle kunna finna en rättrogen muslim åt henne här i Sverige.

Även om hela familjen försöker att anpassa sig till svenskheten är detta kanske inte alltid ett gott alternativ. Följande exempel visar vilka svårigheter detta kan leda till.

En liten grekisk pojke uppfostrades så svenskt som möjligt av sina föräldrar. Detta ansågs vara bästa lösningen eftersom barnet redan från tidig ålder vistades i ett svenskt familjedaghem medan föräldrarna arbetade. För pojkens bästa valde dessa föräldrar att i hemmet och framför allt tillsammans med sonen tala enbart svenska. I familjedaghemmet och i alla hemsituationer kom alltså denna pojke att tala svenska och betedde sig i stort sett som andra svenska barn. Hans pappa brukade ibland på skoj provocera honom i hans svenskhet, vilket gjorde att hans känsla för att vara svensk ytterligare förstärktes.

När han började skolan utsattes pojken för sin första verkliga chock. På grund av sitt utländska efternamn blev han tillsammans med andra grekiska barn uttagen till stödundervisning hos en tvåspråkig lärare. Förtvivlad kom han hem till sin mamma och frågade: "Är jag inte svensk?" "Jovisst", svarade mamman som inte visste vad som hänt.

Pojken fick nu svårigheter. Plötsligt ändrade sig hans relationer till de svenska barnen på gården – barn som samtidigt var hans klasskamrater. Han blev mobbad och retad för att han ljugit om att vara svensk. Gentemot föräldrarna blev han annorlunda. Han anklagade dem – ville helst ha andra föräldrar. Det tog lång tid för denne pojke att hitta tillbaka till sig själv och det tog lång tid för honom att återupprätta ett gott förhållande till föräldrarna.

Föräldrar och samhälle måste tillsammans förebygga att känslomässiga störningar uppstår hos invandrabarnen på grund av kulturkollisioner.

I familjer där man slår vakt om sin minoritetstillhörighet och inte tillåter påverkan från det nya samhället kan barnen tvingas dölja sina känslor och den gemenskap de har fått med svenska kamrater. De barn som helt följer familjens krav på att slå vakt om den egna kulturtillhörigheten blir isolerade både i sina kamratkontakter och i sin kontakt med den svenska kulturen.

I familjer där man eftersträvar ett svenskt levnadssätt på bekostnad av den egna kulturen och det egna språket fräntas barnen valmöjlighet att bli delaktiga i två kulturer. Detta kan ibland innebära en känslomässig och social utarmning. Känslor och sociala mönster har ofta sin förankring i hemkulturen och hemspråket.

Det händer att familjer inte klarar balansen mellan två kulturers regelsystem och värderingar. De vuxna ger barnen svårtolkade och motsägelsefulla riktlinjer för vad som är "rätt och fel". Om föräldrarna är osäkra på sina normer kan detta leda till förvirrade barn som aggressivt tar avstånd från alla regler och normer och som mister förmågan att fästa sig vid andra människor och visa intresse för omgivningen.

Många invandrare klarar av att på ett nyanserat sätt samordna och införliva det egna landets och det nya landets kultur och språk. Dessa människor kan alltså utnyttja och tillgodogöra sig kunskaper, insikter och värderingar från två kulturer.

Den nedanstående sammanfattningen av fyra vanliga reaktionsmönster bör ses som en generalisering. Kulturkollisioner ger inte alltid upphov till reaktionsmönster som så tydligt kan indelas i någon av dessa fyra kategorier:

1. Invandraren arbetar för att bli helt införlivad i det nya samhället genom att förneka sin ursprungstillhörighet och bakgrund.

2. Invandraren tar totalt avstånd från det nya samhällets normer och värderingar för att helt kunna identifiera sig med den egna gruppen.
3. Invandraren reagerar förvirrat, beroende på omgivningens motstridiga förväntningar, dvs kontrasten mellan hemmets och samhällets normer och värderingar.
4. Invandraren klarar av att bli delaktig i och ta tillvara både det egna landets och det nya landets kultur och språk.

Invandrarna behöver ha kontakt med både landsmän och svenskar

Förutom vägledning och hjälp att ordna den sociala och ekonomiska situationen under den första tiden i det nya landet behöver invandrarna stöd av och kontakt med såväl sina egna landsmän som med svenskar. En kontakt mellan svenskar och invandrare som bygger på respekt för varandras värderingar kan endast utvecklas om invandrarnas kulturella bakgrund och livserfarenhet bemöts med förståelse.

Invandraren har som nykomling liten kännedom om hur det svenska samhället fungerar och blir därför lätt sårbar och osäker i sina mänskliga relationer. Invandrare som har varit i landet en tid kan tillsammans med svenskar bistå de nya invandrarna i deras orientering i samhället. En verklig förståelse mellan svenskar och invandrare förutsätter att kontakter knyts åt båda hållen.

I föräldrasamarbetet i förskolan, i Hem och skolas verksamhet i skolan, på barnavårdscentraler m m kan t ex samtals- och studiegrupper bildas som har till syfte, dels att öka förstå-

elsen mellan invandrare och svenskar, dels att underlätta invandrarernas liv och införlivande i samhället.

Sedan förskolelagen trädde i kraft 1975 (den ersätts 1977 av barnomsorgslagen) har förskolan förutsättningar att nå alla barn. För många invandrarfamiljer blir förskolan en av de första kontakterna med det svenska samhället. Förskolan har därför ett betydande ansvar i arbetet för invandrarfamiljerna.

Att tillhöra

Igår tillhörde jag.
Idag är jag ensam
avvikande
utlänning
oförstådd.
Du som blev
så klar
så tydlig
igen en gåta
jag inte kan förstå.

Binnie Kristal-Andersson

(ur Svenska för invandrare)

...the ...

...the ...

...the ...

...the ...

...the ...

...the ...

...the ...

...the ...

...the ...

...the ...

...the ...

...the ...

...the ...

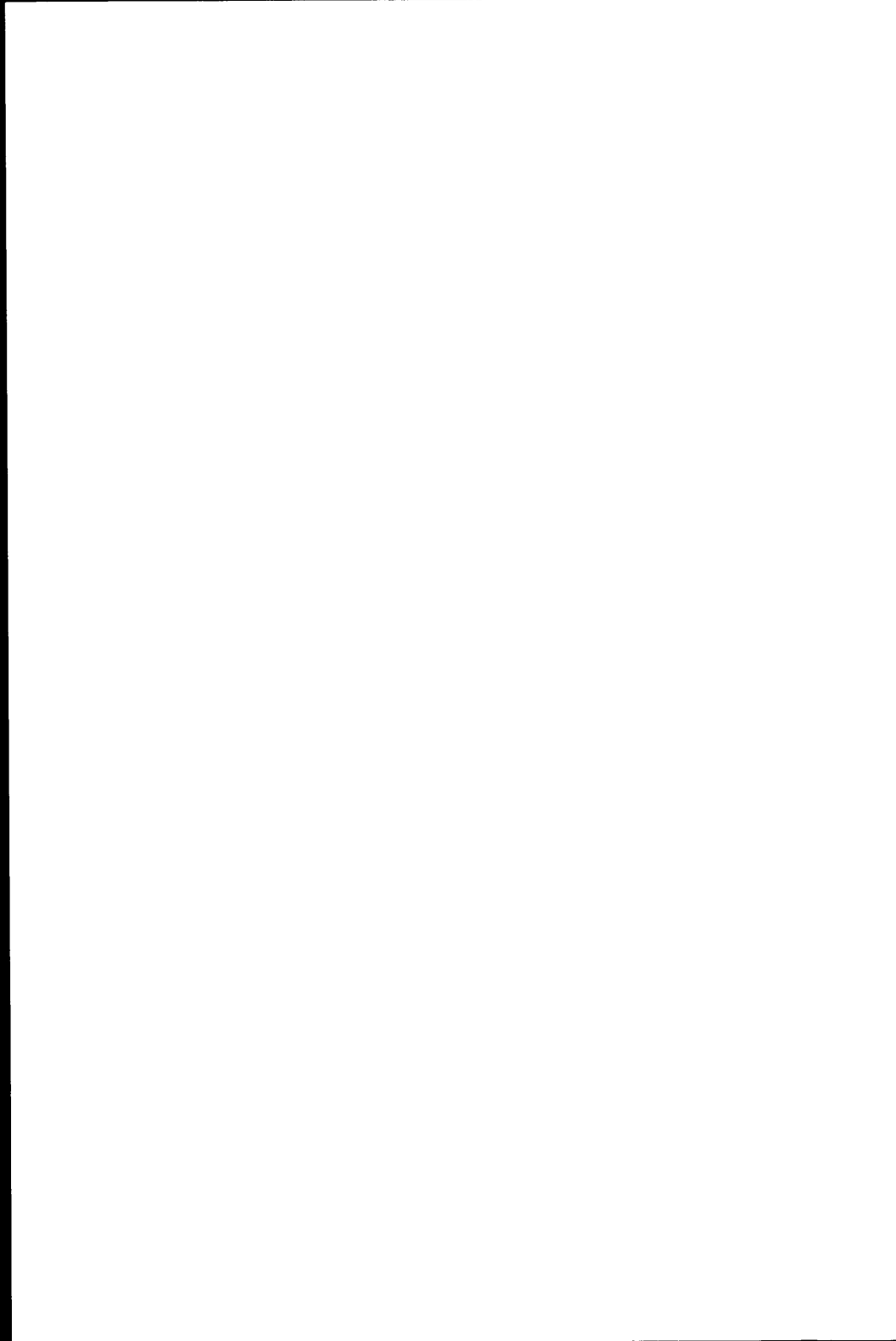
...the ...

...the ...

...the ...

...the ...

Invandrabarnen behöver förskolan

Förskolelagen/barnomsorgslagen

Sverige fick allmän förskola den 1 juli 1975. Allmän förskola innebär att alla 6-åringar har rätt till en plats i förskolan. Även barn som är yngre och som för sin utveckling behöver komma till förskolan ska erbjudas plats i deltidsgrupp eller daghem.

Invandrabarnens rätt att tidigt erhålla stöd för sin utveckling är klart uttryckt i lagen. I Kungl Majt:s proposition nr 136:1973 som föregick förskolelagen uttalade statsrådet:

”Jag delar utredningens uppfattning att invandrabarn ofta har särskilda behov av stöd och stimulans för sin utveckling. Det är därför viktigt att de invandrabarn som har språk- och/eller kontaktsvårigheter får delta i förskoleverksamhet så tidigt som möjligt. För svenska barn är det också berikande att därigenom få kontakt med andra länders språk och kultur. Jag anser det angeläget att kommunerna vidtar åtgärder för att få kontakt med de invandrabarn som behöver särskilt stöd och stimulans i sin utveckling och så långt möjligt bereda dem plats i förskolan redan före sex års ålder.”

Lagen om barnomsorg ersätter förskolelagen efter 1 januari 1977. I 6 § stadgas det att:

6 § Barn, som av fysiska, psykiska, sociala, språkliga eller andra skäl behöver särskilt stöd i sin utveckling skall anvisas plats i förskola tidigare än som anges i 5 § första stycket¹ eller anvisas plats i fritidshem med förtur, om ej barnets behov av sådant stöd tillgodoses på annat sätt.

Kommun skall genom uppsökande verksamhet ta reda på vilka barn som behöver anvisas plats i förskola eller fritidshem enligt första stycket.

Kan förskolans mål förverkligas bland invandrabarnen?

För förskolan finns följande övergripande mål:

”Förskolan bör sträva efter att i samarbete med föräldrarna ge varje barn bästa möjliga betingelser att rikt och mångsidigt utveckla sina känslö- och tankemässiga tillgångar.

Förskolan kan därigenom lägga grunden till att barnet utvecklas till en öppen, hänsynsfull människa med förmåga till inlevelse och till samverkan med andra, i stånd att komma fram till egna omdömen och problemlösningar.

Förskolan bör hos barnet lägga grunden till en vilja att söka och använda kunskap för att förbättra såväl egna som andras levnadsvillkor.”

(Förskolan, del 1. SOU 1972:26)

I målen står uttryckt att förskoleverksamheten ska ske i nära samarbete mellan personal och föräldrar. Om förskolans mål ska kunna förverkligas bland invandrabarnen behöver för-

¹ Dvs från och med höstterminen det år barnet fyller 6 år.

skolan tillgång till tvåspråkig personal. Utan den kan knappast ett samarbete barn – föräldrar – personal komma till stånd. Se Mål och teori i Vår förskola, Arbetsplan för förskolan, del 1, s 31.

I svenska förskolor finns invandrabarn från många olika länder. Många av dem kan varken tala eller förstå det nya landets språk när de kommer till förskolan. Det är ännu inte vanligt med tvåspråkig personal i förskolan, vilket för invandrabarnen innebär, att de har begränsade möjligheter att samtala med vuxna och barn.

Personalen har ofta uppmärksammat tysta, ensamma, bråkiga, ibland aggressiva invandrabarn utan att kunna göra speciellt mycket för dem. Förskolepersonalen har tolkat detta som att barnen saknat trygghet och självtillit. Man har trott att problemen skulle lösas så fort barnen lärt sig tillräckligt mycket svenska för att kunna leka och tala med svenska

lekkamrater. Men för invandrarbarnets vidareutveckling har det visat sig att det *inte* i första hand är inläringen av svenska språket som är avgörande, däremot möjligheten att ytterligare få förankra och utveckla modersmålet, dvs hemspråket.

Det tillhör därför förskolans ansvarsområde att skapa förutsättningar för att invandrarbarnen i en trygg miljö får tillfälle att vidareutveckla sitt hemspråk.

Invandrarbarnen behöver sitt språk och sin kultur

Språkförmågan är en viktig byggsten för hela barnets utveckling. För barn med bristfälliga kunskaper i såväl hemspråk som svenska kan begreppsbildningen försvåras och försenas. För att undvika störningar i språkutvecklingen är det därför viktigt att förskolebarn på ett tidigt stadium får möjlighet att först utveckla sitt eget hemspråk. Detta kan ske genom att barnet i förskolan får tillgång till hemspråkslärare. *En hemspråkslärare är en lärare som behärskar barnets hemspråk och känner till barnets kultur, och som i det dagliga förskolearbetet kan stödja barnet i vidareutvecklingen av hemspråket.* I skolan har invandrarbarnen, sedan flera år, haft tillfälle att delta i hemspråksundervisning. Om målet för hemspråksundervisningen säger Lars Sköld, överdirektör vid skolöverstyrelsen: "Syftet med undervisningen i ett hemspråk är att hjälpa invandrarnas barn att behålla sitt och föräldrarnas språk och därmed kontakten med sitt ursprungsland, dess kultur, släktförbindelser osv. Erfarenheter från skolan idag syns bekräfta vad moderna språkforskare fört fram, nämligen att invandrarelever som fått en bra hemspråksundervisning finner sig bättre till rätta både i studier och kamratliv och att de bättre lär sig svenska. Målet måste därför vara att hjälpa invandrareleverna till en hög grad av tvåspråkighet, något

som måste ses som en fördel för både dem själva och samhället. Skolan vill ge sitt stöd till detta.” (Ny i Sverige, 1974/1)

Målet för hemspråksträningen i förskolan är, som i skolan, att lägga grunden till genuin tvåspråkighet. Förståelse och känslomässig kontakt på två språk innebär att invandraren kan bli delaktig i två olika kulturer.

Vissa grupper av förskolebarn är speciellt utsatta för att förlora sitt hemspråk. Det är barn som vistas i enbart svenskspråkiga familjedaghem, daghemsbarn utan tillgång till hemspråklärare och barn som vistas i förskolor med personal som inte visar respekt för invandrabarnens kulturella bakgrund och som på grund av okunnighet uppmanar invandrabarn att tala enbart svenska. Även barn som hemma ges otillräckliga möjligheter till språklig stimulans, beroende tex på hårt arbetande föräldrars bristande tid med barnet, analfabetism, okunnighet och dålig information om hemspråkets betydelse, är utsatta för hinder i språkutvecklingen.

Invandrabarnet har inte möjlighet att höra sitt hemspråk talas av olika vuxna i affärer, på gator, i trappuppgångar och på lekplatser. Det har heller inte samma möjligheter som ett svenskt barn att uppleva fogningen av språket och landets kultur. Därför kan en fin källa till stimulans vara sagor, berättelser och sånger som föräldrar, syskon och hemspråklärare m fl läser och sjunger för barnet. Invandrabarnen har heller inte tillgång i någon större utsträckning till sitt lands språk och kultur via TV- och radioprogram.

I många invandrarfamiljer är sagoläsning för barnen inte vanligt. Orsakerna kan vara många. Det kan bero på analfabetism, tidsbrist, trötthet och på att man inte har några böcker och inte känner till möjligheten att låna från biblioteket. I vissa länder är det inte tradition att läsa för barnen, däremot kan berättande förekomma i större utsträckning än hos oss.

Förskolans personal kan spela en viktig roll när det gäller att låta barnet lära känna sin egen kulturbakgrund och sitt språk.

När det gäller att överbygga skillnader mellan de olika

kulturerna, är kontakten med föräldrarna mycket viktig. Den bild ett invandrabarn fått med sig hemifrån av världen och hur den fungerar kan vara ganska olik den bild av världen den vuxna personalen i förskolan kan ha. Så kan barnet och barnets föräldrar anse det förkastligt och omoraliskt att klä av sig naken inför andra, att kladda med lera eller färg och blaska med vatten osv. Vissa maträtter betraktas som ovärdig människoföda i somliga kulturer. Så t ex äter en del judar och muselmaner inte fläskkött, vilket innebär att dessa invandrarfamiljer fostrar sina barn till att ta avstånd från dessa maträtter. Religiösa ställningstaganden och ritualer har för många invandrare en stor betydelse, vilket kan te sig främmande och förbryllande för en svensk.

Invandrarfamiljerna behöver möta förståelse och respekt. Samtal kan klarlägga skillnader i barnfostringsideologi, så att föräldrar och personal tillsammans kan finna en handlingslinje som överbryggat dessa skillnader. Då finns möjligheten att förebygga att barnet kommer i kläm mellan två kulturer. Detta förutsätter tillgång till tvåspråkig personal eller tolk.

Socialstyrelsens försöksverksamhet

För att få en inblick i invandrabarnens situation i förskolan, inledde socialstyrelsen 1971 en omfattande försöksverksamhet i 13 olika kommuner. Denna försöksverksamhet har lett till att flera kommuner har förstått vikten av att på ett tidigt stadium bereda invandrabarnen plats i förskolor med tillgång till hemspråklärare.

Följande exempel visar vilken betydelse en hemspråklärare fick för ett invandrabarn som placerades på ett daghem utan omsorgsfull invänjning och utan tillgång till tvåspråkig personal. En finsk hemspråklärare berättar:

”Veli är 5 år. Han kom till Sverige tillsammans med sin mamma. I Finland vistades han hos mormor medan mamma arbetade. Han var spädd för sin ålder och ovan vid jämnåriga kamrater.

Familjen hade inga bekanta eller anhöriga i Sverige. Varken mor eller son talade svenska. Efter en vecka i landet hade mamman ordnat arbete, bostad och daghemsplats. Invänjningen för Veli på daghemmet var en dag. Sedan lämnades han ensam där i den främmande miljön utan möjlighet att göra sig förstådd.

Veli hade vistats några veckor på daghemmet när jag kallades dit. Jag fann ett barn vars tal och beteende vittnade om chock och vars enda tanke var att komma därifrån. När jag närmade mig honom och han hörde att jag kunde finska, utbrast han: ”Var bor du? Vi kan väl gå och hämta mina kläder och gå hem till dig till dess min mamma kommer. Ta mig härifrån, snälla, snälla du!”

Syftet med försöksverksamheten var att samla erfarenheter om hur förskolan bör organiseras och arbetssättet anpassas till invandrarbarnen för att dessa barn ska få stöd i sitt språk och sin personlighetsutveckling.

Under försöksverksamhetens första år var språkträningen framför allt inriktad på svenskträning och man arbetade efter principen att lära invandrarbarnen svenska så snabbt som möjligt. Man fann ganska snart att barnen lärt sig en del svenska ord utan att riktigt förstå innebörden av orden. Det framkom också att barnen hade ett dåligt utvecklat hemspråk.

Utvärderingen resulterade i en diskussion om inte invandrarbarnen skulle vara mera betjänta av träning i första hand i sitt eget språk. Forskningsresultat påvisade att utvecklingen av hemspråket är en förutsättning för inläringen av ett nytt språk.

Den senare delen av försöksverksamheten, som avslutades 1974, fick en annan inriktning. Invandrarbarnen fick, istället för att lära sig svenska, stöd och stimulans på det språk

som var samtalspråk i deras hem, genom att hemspråklärare anställdes i vissa grupper under hela barnens vistelsetid i förskolan. I andra grupper besöktes barnen fortlöpande av en ambulerande hemspråklärare.

Försöksverksamheten visade följande viktiga resultat:

- Barn som erhållit stöd i det egna hemspråket fick ett bättre ordförråd såväl aktivt som passivt både i sitt eget språk och i svenska språket jämfört med de invandrabarn som *inte* fått hemspråksträning.
- Vad beträffar invandrabarnens sociala situation syntes de vara mer isolerade än de svenska barnen i gruppen. Isolerings, tex i form av ensamlek, var mest framträdande i förskolegrupper där invandrabarnen var ensamma eller utgjorde minoritetsgrupper.
- Invandrabarnen visade ofta tecken på frustrering i situa-

tioner och aktiviteter som fordrade förståelse och kunskap i svenska språket. De blev bråkiga. Invandrabarnen behövde mer vuxenstöd för att genomföra olika aktiviteter.

- Invandrabarnen lekte något oftare med barn från det egna landet än med svenska barn. Gemensamt språk tycktes ge större samhörighetskänsla och trygghet i barngruppen.

Vad beträffar gruppsammansättningen visade försöksverksamheten följande:

De bästa förutsättningarna för en god språkutveckling hos invandrabarn finns i grupper där invandrabarn från samma språkgrupp utgör majoritet. När invandrabarnen måste integreras i deltidsgupper, daghem eller familjedaghem, bör barn från samma språkgrupp sammanföras för att barnen ska kunna garanteras kamratkontakter på hemspråket, även om detta innebär längre resvägar för barnen. Blandar man barn från flera språkgrupper i samma grupp, riskerar man att barnen blandar ihop språken.

I alla grupper där invandrabarn ingår ska det finnas tillgång till hemspråklärare, i första hand bland den ordinarie personalen, i andra hand en ambulerande hemspråklärare. Invandrabarn som placeras i familjedaghem måste också få tillgång till hemspråklärare.

I grupper där invandrabarn ingår bör barnantalet minskas. Vid bedömningen av gruppernas storlek bör hänsyn tas till antalet invandrabarn, deras ålder och utvecklingsnivå samt till tillgängliga personalresurser.

Genom språket
lär vi oss att förstå
verkligheten

Till min svenska pojke

I går
satt vi
i gräset.
Solen sken
och fåglarna sjöng –
så olikt
den storstad
som var din
enda verklighet
tills nu
på landet.
Svenska landskap
som du, min son
tillhör
men som är så nytt
för mig
som jag långsamt
lär mig älska
aldrig tillhöra, som du,
men älska.

Du sa
med spänning
”Mamma, titta en pappersfågel . . .”
Pappersfågel
så vackert
men som mamma
försökte jag hitta
det rätta ordet.
Det var en fjäril.

Men jag kunde inte
komma ihåg
fjäril
på svenska
så blev det
butterfly.

Men det var inte samma sak
för dig.

"Can you say butterfly?" sa jag
och du svarade argt, som bara en treåring kan,
"Nej! Det kan jag inte!"
och gick till din
svenska pappa
för att få
det "riktiga"
ordet.

Det gjorde ont.
Du som bara är
tre, och din värld
som är
så viktig,
en svensk värld
som jag försöker dela med dig,
anpassa mig till.
Det går ibland
. . . tills jag inte kan
säga ordet
du vill lära
. . . tills jag inte kan
smeka dig
på svenska
. . . tills jag ser dig

långsamt gå
ifrån mig
mot de andra
som kan
din värld.

Binnie Kristal-Andersson

(ur Svenska för invandrare)

Hur tillägnar sig barnet språket?

Det är ur den sociala gemenskapen och i samvaron med andra som barnet tillägnar sig sitt språk. De vuxna i barnets omgivning har här ett stort ansvar. Det gäller för de vuxna att rätt kunna tolka vad barnet menar och sätta sig in i barnets situation för att få igång en dialog som befrämjar en gynnsam utveckling.

Under den intensiva språkuppbyggnadsperioden, förskoletiden, måste barnet beredas möjligheter att bredda och utveckla sin språkförmåga. Förutom tillgång till vuxna som tar sig tid att tala med barnet måste barnet få material och uppslag som ger det språklig stimulans och väcker nyfikenhet.

Ragnhild Söderbergh beskriver i en uppsats, Tankar kring barnets språkinläring, hur barnet tillägnar sig språket och vilka förutsättningar som ska till för att språket ska kunna bli ett effektivt redskap genom vilket individen lär sig att förstå verkligheten och känna tillhörighet och gemenskap i kommunikation med andra människor:

”Barnet lär sig inte språket genom att papegojemässigt imitera utan genom att lyssna och iaktta. Det är då naturligt att barnet först förstår sådana yttranden eller delar av yttranden

som är rent konkreta, dvs handlar om sådant som barnet kan inregistrera med sina fem sinnen. 'Nu ska det bli bad', 'Nu ska vi äta' är exempel på sådana yttranden.

Genom att lyssna och iaktta gör sig barnet en föreställning om språket – en modell. Denna modell innehåller barnets språkregler. Barnet prövar sin modell på omgivningen genom att själv tala. Modellen är till en början fragmentarisk, ibland rent 'felaktig' utifrån vuxenspråkets synpunkt sett, men genom att testa den och oavbrutet lyssna och iaktta tar barnet in ny information, nya data från vuxenspråket och ändrar successivt sin modell efter dessa nya erfarenheter till dess – ungefärligen – den vuxenspråkliga normen uppnåtts.

Barnet lär sig sålunda genom att själv upptäcka, genom att själv arbeta med ett material, konstruera modeller och

pröva dessa modeller. Både ifråga om materialet och möjligheten att pröva är barnet dock helt beroende av omgivningen. Utan talande medmänniskor får barnet inget material att arbeta med, utan samtalande medmänniskor ingen att pröva talet på.

Vi inser också lätt att det språkliga material som barnet ska bearbeta bör vara i viss mån 'barnanpassat' både till form och innehåll – man måste tala med enkla ord om saker som intresserar barnet. Den vuxne måste därför lära sig att i sin tur lyssna och iakttä för att komma på samma våglängd som barnet, få kontakt och verkligen samtala, föra en dialog. Dialogens, det verkliga samtalets betydelse, framgår klart av en undersökning som utförts av Courtney Cazden. Hon utgick från hypotesen att man genom att bygga ut barns ofullständiga satser till korrekta vuxenmeningar skulle påskynda den grammatiska utvecklingen. Sade barnet 'Kisse soffa', borde man omedelbart svara 'Ja, kissen ligger på soffan'. En grupp barn som tränades på detta sätt blev dock helt oväntat underlägsen en annan grupp där de vuxna, utan att ägna större uppmärksamhet åt barnens språkform, istället talat mycket med dem, tagit upp deras yttranden och spunnit vidare på tanketråden. Vad de vuxna här i själva verket gjort är att lyssna på barnen och få igång en verklig dialog. I detta sammanhang är det också viktigt att inse att det inte är ett språk enbart bestående av lexikon och grammatik som barnet tillägnat sig, det är ett medel för kontakt med människor, intellektuellt och emotionellt, ett medel med vars hjälp vi lämnar och får upplysningar och fakta, diskuterar och löser problem – ensamma och tillsammans – ger utlopp för, kanaliserar och övervinner våra aggressioner, ger uttryck åt uppskattning, medkänsla, kärlek, glädje, sorg . . .; det är också diktens redskap. Dessa språkets olika funktioner kan barnet tillägna sig bara genom att leva tillsammans med andra talande människor, i lek och arbete, i vardag och fest. Barnet lär sig språket i dialog med sina medmänniskor, i samarbete och gemenskap med sin omgivning. Det lär sig genom att själv upptäcka, och

gemenskapen och samvaron med andra inspirerar och motiverar till övning och träning.”

(Montessori-nytt, XIV 1974).

Tvåspråkighet

Det är svårt att ge en allmän definition på begreppet tvåspråkighet. Människor kan bli tvåspråkiga på olika sätt. Somliga lär ett språk först för att sedan lära ett främmande språk som de efter hand behärskar så väl att det kan betraktas som ett andra modersmål. Andra lär sig två språk parallellt.

Man skiljer mellan två former av tvåspråkighet: samordnad tvåspråkighet och sammansatt tvåspråkighet. Det är sättet på vilket inläringen har gått till som avgör om tvåspråkigheten betraktas som samordnad eller sammansatt.

Samordnad tvåspråkighet förvärvas i en levande kontakt med språken via andra individer och är inte uteslutande ett resultat av ren kunskapsinläring. Individen lär sig att behärska båda språken mer eller mindre automatiskt och kan uppleva omvärlden genom båda språken. Den samordnade tvåspråkige kommer lättare att kunna förstå innebörden i respektive språk och kan på ett omedelbart sätt använda sina båda språk på ett såväl aktivt som passivt sätt, dvs utan översättning från det först inlärdade språket. Att uppnå en sådan förståelse och behärskning i två språk är inte möjlig utan en total kännedom och förståelse för de olika kulturer som de båda språken är nära förknippade med.

Sammansatt tvåspråkighet innebär att individen lär in ett nytt språk via sitt modersmål. Den tvåspråkige gör en översättning från modersmålet till det andra språket. I detta fall använder individen sig endast av ett språksystem och kan i

sämsta fall inte utnyttja de möjligheter som språk två erbjuder. Detta är det sätt på vilket man lär sig ett främmande språk i skolan, och vanligtvis leder det inte till genuin tvåspråkighet, dvs till såväl känslomässig som tankemässig förståelse och användning av språk två.

I praktiken lär man sig inte ett språk enbart enligt det ena eller andra systemet. En tvåspråkig individ kan ha sammansatt tvåspråkighet inom vissa områden och samordnad inom andra. Faktorer av betydelse är i vilken ålder och i hur stor utsträckning barnet kommer i kontakt med de olika språken. När invandrarbarnet placeras på daghem eller i svenskt familjedaghem i späda ålder tar det en tid innan barnet lär sig särskilja de två språken. Först när barnet börjar förstå att det handlar om två olika system, strävar det efter att hålla isär de båda språken. I detta skede förekommer det ibland att barnet föredrar ett av språken, dvs att ett av de två språken blir det mest använda.

I sin bok *Talutveckling hos det tvåspråkiga barnet* (*Speech Development of a Bilingual Child*) berättar Werner Leopold om en upptäckt han gjorde hos sin egen dotter. Hon hade konsekvent tilltalats på två olika språk av sin mor respektive sin far. Trots att de båda föräldrarna försökte ge barnet lika mycket språklig stimulans och känslomässig omvårdnad, visade det sig att barnet, då hon lärt sig särskilja de två språkssystemen, föredrog det språk som hon talade tillsammans med modern. Enligt Leopold innebär tvåspråkighet att man omväxlande talar två språk. Den ideala formen av tvåspråkighet föreligger först när individen behärskar språken lika väl i alla olika livssituationer och inom olika intresseområden.

Velta Ruke-Dravina skriver i sin bok *Flerspråkighet i förskoleåldern* (*Mehrsprachigkeit im Vorschulalter*). "Det finns knappast en hundra procentig fullständig flerspråkighet, där flera språk behärskas av en och samma person i exakt samma utsträckning och med samma lätthet. Språkets funktioner är hos flerspråkiga individer på något sätt uppdelade."

Velta Ruke-Dravina menar alltså att båda språken svårigen kan omfatta alla livserfarenheter, och följaktligen har man för vissa ämnen och intresseområden flest ord från ett av språken till sitt förfogande.

Ett språk måste hela tiden hållas vid liv. Det måste tillföras språklig stimulans genom känslomässiga, sociala och tankemässiga erfarenheter. Undertrycks det ena språket hos en tvåspråkig människa, dvs får det inte tillräcklig stimulans, blir den tvåspråkiga enspråkig. I konkurrens med det nya språket riskerar ett invandrarbarn att förlora sitt hemspråk därför att barnet inte bereds möjligheter att utnyttja detta språk på ett aktivt sätt i sin sociala och intellektuella utveckling.

Kan tvåspråkighet skapa störningar i barnets utveckling?

Flera forskare är eniga om att införandet av ett andra språk i sig inte behöver få negativa effekter på ett barns emotionella och tankemässiga utveckling utan att man med fördel kan föra in ett andra språk på ett tidigt stadium. Visserligen äger det rum en blandning av språkelement från de två språken, men detta är av övergående natur och i slutet av fyraårsåldern brukar barn kunna hålla isär de olika språken.

Innan barnet är medvetet om att det rör sig om två separata språkssystem, använder det sina två språk utan hänsyn till person eller situation. När barnet börjar bli medvetet om att vissa personer i dess omgivning inte reagerar då det använder sitt ena språk, tex när vissa jämnåriga barn inte förstår det eller bemöter det med ett skratt eller liknande, bidrar detta till att barnet bemödar sig om att hålla isär sina två språk.

Bertil Malmberg påpekar i sin bok *Språket och människan* att inget barn blir tvåspråkigt enbart genom att man mycket tidigt sätter in skolmässig undervisning i det språket, därför att man aldrig kan skapa sådana betingelser att en naturlig tvåspråkighet uppkommer. De emotionella och moti-

vationella förutsättningarna saknas. En förutsättning för att små barn ska kunna bli tvåspråkiga är att de lever i en språkligt stimulerande och tillåtande miljö och att barnet i stort sett erhåller lika mycket språklig kontakt med båda språken.

Barn väljer inte att bli en- eller tvåspråkiga

Invandrarbarnens situation är ofta mycket skild från de idealiska förhållanden som befrämjar genuin tvåspråkighetsutveckling. De har dessutom inga möjligheter att själva välja huruvida de vill bli enspråkiga eller tvåspråkiga. Mohamed Chaib säger i tidningen Ny i Sverige nr 1, 1974: "Det enda vi med säkerhet vet är att invandrarbarnen inte har något val mellan att bli tvåspråkiga eller enspråkiga, eftersom de de facto [i verkligheten] lever i en tvåspråkig miljö." Samhället måste här ta ansvaret för att invandrarbarnen ges möjlighet att utveckla en genuin tvåspråkighet.

Modersmålets betydelse för barnets utveckling

Forskare och sakkunniga är numera ense om att det faktum att barnet har ett modersmål har oerhört stor betydelse för barnets utveckling och att det är den bästa grunden för inläring av ett andra språk. Har barnet ett gott ordförråd, klara begrepp och känslomässig förankring i sitt eget modersmål blir det nya språket inte enbart mekaniskt inlärd ord utan ett meningsfullt språk, ett språk, där barnen förstår ordens innebörd och mening.

Anna-Greta Heyman skriver i boken *Invandrarbarn om språkets känslomässiga betydelse* på följande sätt:

”Våra emotionella upplevelser av kontakt, värme, ömhet, trygghet har bl a de emotionella orden gett oss genom någon som talade med oss. Rikedomen i dessa upplevelser hade med rikedom i dennas språk att göra. Om denna någon talade sitt eget språk, sitt modersmål, som en gång blivit laddat på samma sätt och där nyanserna var många och självklara och associationerna blixtnabba blev vår emotionella utveckling rik och djup. Om den emotionella förmedlaren talade ett inlärt språk, ett med få nyanser och torftig uttrycksförmåga, blev säkert vår egen emotionella utveckling också torftig och onyanserad.”

Den tankemässiga utvecklingen av modersmålet kommer efter den känslomässiga. Alla andra senare inlärd språk där-
emot lär man sig först som intellektuell kunskap, senare till-
kommer de emotionella nyanserna.

Spädbarnet till invandrarföräldrar har redan påbörjat den emotionella utvecklingen av språket genom att lyssna till föräldrarnas tonfall och tal och genom att lägga märke till mimik och gester. På daghemmet och i familjedaghemmet är det därför viktigt att även spädbarnet får vara tillsammans med någon som talar föräldrarnas språk.

Tidigare upplevde daghemspersonalen det som oväsentligt att prata med spädbarn, ”de förstår ju ändå inte vad vi säger”. Men idag vet vi att en levande och lyhörd kommunikation är av betydelse för barnets utveckling.

Modersmålet med dess djupa förankring i en individs hela personlighet framstår som en livsnödvändighet för att individens känsloliv ska kunna utvecklas och fungera. Författarinnan Birgitta Trotzig säger: ”Att äga ett modersmål innebär att människan upplever och förstår sin omvärld på ett särskilt sätt. Barndomens språkvanor, vad språket förmedlar av glädje och sorg, av näring för fantasin och av förmedling av livets verklighet kommer att prägla individens språkliga beteende under hela livet.”

Ett barns förmåga att behärska ett språk kan analyseras

både kvantitativt och kvalitativt. Man kan titta på barnets förråd av ord och fraser och man kan titta på den språkriktighet med vilken barnet använder dessa ord och fraser. En samstämmighet mellan ordförråd och användandet av orden måste utvecklas för att barnet ska nå kontakt med omgivningen.

För den svenska förskolepersonalen är det omöjligt att få inblick i ett invandrabarns språkutveckling och att bedriva ett meningsfullt förskolearbete utan tillgång till tvåspråkig personal.

Förlusten av modersmålet kan göra barnet halvspråkigt

Invandrabarn som placeras i helt svenskspråkiga familjedaghem och förskolor kan allvarligt störas i sin språkliga och känslomässiga utveckling. För små barn kan det bli en chockartad upplevelse att plötsligt utan förberedelse lämnas i en miljö där ingen förstår de enklaste ord som barnet dagligen brukar för att uttrycka sina allra nödvändigaste behov. Vuxna som det lilla barnet haft omkring sig i början av sitt liv och som gett det kärlek, tillfredställt dess behov och önskningsar, besvarat frågor, finns inte längre till hands under större delen av dygnet. Endast främmande människor och obegripliga ljud möter barnet under dess första tid på daghem och deltidsförskola.

I den svenska språkmiljö som finns i förskolan avskärmas invandrabarnet från sitt eget hemspråk och därmed från möjligheter att få fullt utlopp för sina känslor med hjälp av språket. Det är även till stor del utestängt från den känslomässiga kontakt som förmedlas till det genom det språk som talas av vuxna och barn i dess omgivning. Dessa omständighe-

ter, som i förskolan är invandrabarnets verklighet, kan leda till ett slags inre tystnad och bristfällig känslkontakt, som gör det svårt för omgivningen att nå barnet. Kan personalen på rätt sätt tolka barnets beteenden tas de första stegen för att undvika de svårigheter exemplet med Veli (s 37) illustrerar.

Försummelse av hemspråket medför även stor risk för barnets tankemässiga utveckling. Bristfällig känsl- och tankemässig utveckling hos ett barn kommer att leda till att det blir handikappat i olika sociala sammanhang.

Kontakt människor emellan förutsätter förmågan att ge och ta, att känna ömsesidig förståelse och samhörighet. För att kunna bli delaktig i detta samspel behöver barnet mycket tidigt beredas tillfälle att utveckla språkets känsl-, tanke- och viljefunktioner. Genom att invandrabarnet vistas i svensk språkmiljö större delen av dagen begränsas möjligheterna att bevara och utveckla modersmålet. Helger och kvällar räcker inte till för att föräldrarna ska kunna hjälpa barnen att utveckla sitt hemspråk. Mycket snart kan det nya språket tränga undan de kunskaper i modersmålet som barnet hade vid inflyttningen till Sverige eller vid inträdet i förskolan. Många föräldrar tror att deras barn kan utvecklas till tvåspråkiga individer om man i hemmet talar modersmålet och om barnen hör svenska i familjedaghemmet och i förskolan. Tyvärr är det inte fullt så enkelt. Många invandrabarn i familjedaghem och daghem har inte tillfälle att umgås med sina föräldrar och höra sitt modersmål mer än några timmar per dag. I den svenska språkmiljön kan de däremot vistas upp till nio-tio timmar per dag. Många föräldrar har tunga arbeten och oönskade arbetstider och orkar kanske inte riktigt med att föra den viktiga dialogen med sina barn som är nödvändig för språkets och hela personlighetens utveckling. Föräldrar behöver också vara medvetna om hur viktig deras insats är. Oavsett vilka insatser samhället än gör för invandrabarnens språkutveckling så behöver dessa ske i samarbete med föräldrarna för att man ska kunna uppnå goda, bestående resultat.

Föräldrar som är positiva till den omställning som en

emigration innebär och som har bevarat en positiv känsla för sitt eget hemland och sitt eget språk har goda möjligheter att även stödja sina barn i deras dubbla språkinläring. Nyare forskning har klarlagt vikten av föräldrasamverkan i invandrarundervisningen. Genom saklig information om hemspråkets betydelse kan man få föräldrarna att känna att deras eget språk och kultur respekteras i det nya landet. Föräldrar som talar hemspråket med barnen är de bästa språkmodellerna. Med deras hjälp kan barnen lära sig att lära och utvecklas. Föräldrar som försöker tala svenska med barnen kan bli en dålig språkmodell, om de inte behärskar språkets olika funktioner och nyanser. Detta kan leda till att deras barn blir halvspråkiga. *Halvspråkighet innebär att barnen varken behärskar sitt eget eller det nya språket. De blandar då båda språken, bildar nya ord som är sammansatta av två språk. Ett dåligt behärskande av det egna språket leder till dåligt behärskande av det nya språket.*

Från grundskolan finns många exempel på hur sådan halvspråkighet verkat förödande på invandrarbarnens skolf framgång och lett till att de blivit avskurna från gymnasieskolans utbildningsmöjligheter. En ökning av undervisningen på hemspråket har i sådana fall setts som enda utvägen att reparera skadorna. Men egentligen är det för sent att sätta in dessa åtgärder när barnen redan går i grundskolan – de kommer att ha alltför stora svårigheter att ”komma ifatt”. Detta visar att ansvaret för den grundläggande språkutvecklingen måste läggas på dem som har hand om barnet i förskoleåldern, alltså bl a på förskolan. I propositionen om hemspråksundervisning för invandrarbarn 1975/76:118 föreslås:

”Insatser i förskolan och på grundskolans låg- och mellanstadium bör prioriteras, då personlighetsutvecklingen hos barnen är beroende av goda kommunikationsfärdigheter. Barnen i dessa åldrar måste få möjligheter att fastlägga och utveckla sitt första språk, hemspråket, för att kunna uppnå en aktiv tvåspråkighet.”

Att gå från det kända till det okända

Modersmålet är nästan alltid det mest utvecklade språket, även bland invandrabarn som tidigt kommit i kontakt med det andra språket. Deras tidigaste begreppsinsläring har skett på modersmålet. Dock är modersmålet långt ifrån färdigutvecklat hos dem. När invandrabarn placeras i en helt svenskspråkig förskolemiljö hindras de i sin fortsatta utveckling av modersmålet. De tvingas istället lära sig nya ord och begrepp på svenska. Barnen har fått den språkliga grunden lagd på sitt eget modersmål och får så att säga överbyggnaden på svenska, en överbyggnad som inte passar ihop med grunden därför att de två språksystemen är helt olika. Vad invandrabarnen därför måste ha är en överbyggnad på sitt eget modersmål. De måste få fullkomna sin modersmålsutveckling. Bertil Malmberg skriver: "Det är genom att stegvis vidga kontakterna från det mest närliggande och konkreta till mera fjärran liggande och abstrakta områden, som individen efter hand växer in i samhället och dess kulturtradition. Vägen till abstraktionerna, till allmänbegreppen och det höga tankelivet går genom det närliggande och det konkreta, det som blir först upplevt och begripet. Därför innebär elementär skolundervisning på ett annat språk än barnets modersmål ett allvarligt avsteg från den elementära pedagogiska regeln, som säger, att man skall gå från det kända till det okända. Endast modersmålet kan med sin anknytning till barnets egen miljö och erfarenhet introducera detta i de abstrakta begreppens och i den högre kulturens värld... Bakom alla skiftande språkstrukturer ligger allmänna, gemensamma strukturdrag vilka leder till att behärsknigen av modersmålet innebär en stor hjälp vid inlärandet av ett andra språk."

Om invandrabarnen befäster och vidarutvecklar sitt modersmål kan detta sålunda bli dem till hjälp vid deras svenskinläring. De båda språken står inte längre i konflikt, de samverkar.

För att verkligen kunna effektivt vidareutveckla sitt modersmål behöver invandrabarnen alltså få hemspråksträning i förskolan. Hemspråket kan ytterligare befästas genom att den första läs- och skrivträningen ges på modersmålet. På så sätt underlättar man också läsinläringen för invandrabarnen genom att bygga den på det språk som de bäst behärskar. Kanske kan man bidra till att höja hemspråkets status både hos föräldrarna och den svenska allmänheten genom att först göra barnen läs- och skrivkunniga i detta språk.

Parallellt med att modersmålet på detta sätt vidareutvecklas kan barnen successivt föras in i svenska språket, först genom lek och samtal, småningom också genom att alltmera med sina svenska kamrater delta i undervisningen på svenska och i svenska. Endast på så sätt främjas det dubbla målet att integrera invandrabarnen i den svenska gemenskapen utan att förgripa sig på deras etniskt och språkligt betingade särart.

De emotionella och sociala problem som många invandrabarn har att brottas med framkallas dels av språksvårigheter, dels av att deras familjer tillhör en minoritetsgrupp. Är omgivningen fientligt inställd till det som är främmande och annorlunda, så märker barnet detta mycket tydligt. Särskilt blyga och känsliga barn reagerar genom att dra sig undan kontakt med jämnåriga som talar svenska, då de märker att deras kontaktförsök på sitt eget modersmål eller på stapplande svenska bemöts med ett skratt eller ignoreras. Andra barn kan reagera aggressivt och utmärka sig genom att bli barngruppens slagskämpe.

Att med alla medel och ofta på bekostnad av det egna modersmålets utveckling försöka lära sig det nya språket kan i många fall bli målet för invandrabarn. Det nya språket är vägen till social och mänsklig gemenskap. Ju äldre barnet blir, desto viktigare blir det för det att behärska majoritetsgruppens språk. Einar Haugen menar i sin bok *Tvåspråkighet på den amerikanska kontinenten (Bilingualism in the Americas)* att individen kommer att eftersträva en så total behärskning av majoritetsspråket som möjligt om han har ambitioner att

socialt kunna identifiera sig med sina kamrater och deras seder och bruk. Nils-Erik Hansegård skriver i sin bok *Tvåspråkighet eller halvspråkighet?*, att det bland tornedalingar finns belägg för att dessa förnekar sitt modersmål för att lättare bli accepterade av svenskarna. Att tvingas förneka sitt ursprung kommer självfallet att leda till konflikter mellan samhällets och familjens attityder och värderingar. Detta skapar otrygghet i en individs hela livssituation.

Förutsättningen för att invandrarbarn ska bli delaktiga av de möjligheter till högre utbildning som är varje barns rätt i det svenska samhället är att de tillåts utveckla och bevara sitt modersmål genom vilket de bäst skaffar sig kunskap om verkligheten.

Språket utvecklas genom samspel

Barnen lär av de vuxna

När barnet håller på att lära sig ett språk är de vuxna en viktig förebild. Barnen lyssnar och prövar ord, fraser och tonfall som de hör de vuxna använda. Det är därför nödvändigt att förskolans personal använder ett varierat och korrekt språk. Det lilla barnet behöver höra enkla fraser och tydliga ord och benämningar kopplade till föremål och vardagliga situationer.

Först får barnet ett *passivt ordförråd*. Barnet förstår ord och kan i handling visa att det förstår innebörden, det kan, t ex på uppmaning, nicka eller hämta ett föremål. Men det kan ännu inte själv använda orden i tal. När barnet kan använda orden i sitt tal med andra ingår orden i ett *aktivt ordförråd*. Använder den vuxne ett nyanserat språk och rikt ordförråd ökas barnets möjligheter till en gynnsam språkutveckling. Det får ett omfattande både aktivt och passivt ordförråd.

När barnet lär sig gå eller är upptaget av annan rörelseträning som kräver stark koncentration brukar språkutvecklingen gå långsammare. I ett annat utvecklingsskede kan det

vara språkutvecklingen som står i blickpunkten. Istället kan då rörelseutvecklingen gå långsammare.

Barnens förmåga att använda sitt ordförråd i kommunikation är länge mycket begränsad. De kan bara ta emot meddelanden och uppmaningar som riktas direkt till dem personligen i en viss, bekant situation. Själva kan de inte i samma utsträckning som de vuxna "rikta" sina meddelanden. De låter ofta meddelandena utgå från sig själva som avsändare utan att anpassa dem efter en eventuell mottagare. De "talar för sig själva". Mycket små barn kan därför inte samtala med varandra i egentlig mening. De talar bredvid varandra, ofta för att för sig själva stödja och befästa upplevelser och handlingar med ord.

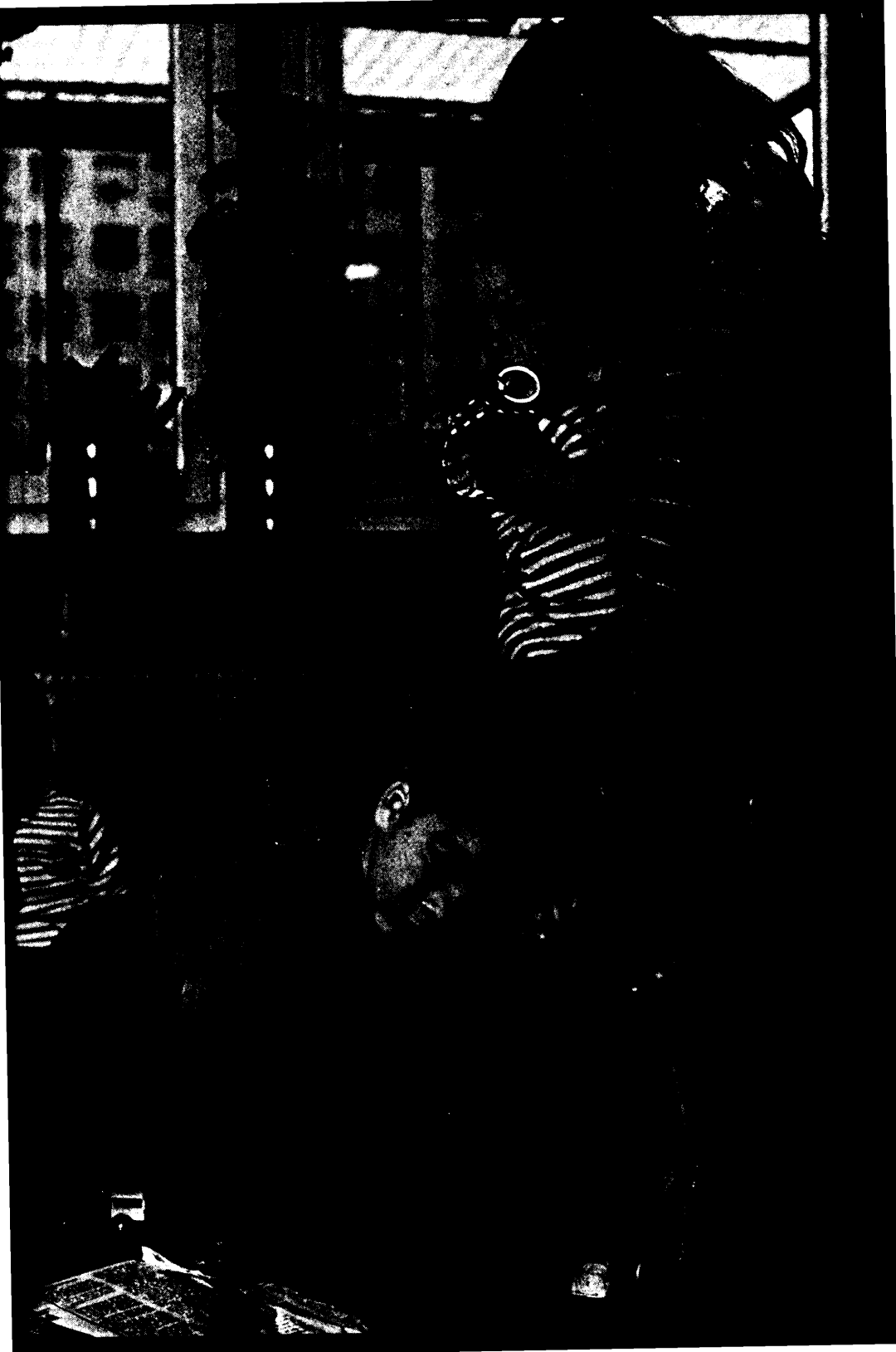
I förhållande till de yngsta barnen måste till en början alla krav ställas på den vuxne både som "sändare" och "mottagare" av budskap, medan barnet måste få sända och ta emot på sina egna villkor. De vuxna måste anstränga sig att förstå och göra sig förstådda för att få igång en språklig kommunikation.

Atmosfären kring samspelet

Genom förskolans hela verksamhet läggs stor vikt vid den språkliga stimulansen. Atmosfären i förskolan spelar en stor roll för kvaliteten på det samspel som ligger till grund för språkutvecklingen.

En uppskattande och accepterande miljö där barnet möts med intresse och värme och där dess behov av att uttrycka sig respekteras, är en gynnsam miljö för barnets hela utveckling. För atmosfären kring samspelet och för barnets utveckling är det naturligtvis mera befrämjande att visa på vilka aktiviteter barnet får göra än att tala om vad det inte får göra.

Det är viktigt att lyssna på barnet, försöka förstå det och visa intresse, kanske ge förstärkande svar som leder dialogen

vidare. Genom att lära känna barnet får den vuxne ofta goda möjligheter att knyta an till barnets intressen och utvecklingsnivå. Joan Tough säger i sin bok *Att samtala med barn*:

”Det är som om vartenda barn har sin egen privata modell av världen som bygger på den erfarenhet de har av världen. Denna barnets privata värld består inte bara av platser och personer och saker, och av förhållanden mellan dem, utan också av de känslor genom vilka barnet förbinder sin privata värld med den yttre världen. Dessa bilder, intryck och känslor inom varje enskilt barn utgör källan till just det barnets speciella uppsättningar av meningar . . .

. . . När ett barn kommer till förskolan upptäcker vi skillnader i det sätt på vilket det reagerar på personalens tal och på de andra barnens tal.”

Det barnet lärt sig att använda språket till hemma påverkar dess förmåga att anpassa sig till nya situationer. Det finns t ex barn som inte förstår vänlig vädjan eller tillsägelse som något allvarligt menat därför att de i hemmen inte är vana vid den formen av tal. Det kan bero på att de vuxna i hemmet talar mer eller mindre i kommandoton när de vänder sig till barnen. Detta förekommer såväl i svenska hem som i invandrarhem. När dessa barn i början i förskolan möter ”Vill du vara snäll och . . . Kan du . . . Skulle du vilja . . .” är det uttryck vars innehåll de ofta inte förstår.

Tapani hade slängt sina våta vantar på golvet i stället för att lägga in dem i torkskåpet. Hemspråksläraren, Lisa, säger till Tapani:

Lisa: ”Tapani, vill du lägga dina vantar i torkskåpet?”

Tapani har inte uppfattat att Lisa talar till honom.

Lisa: ”Kan du ta dina våta vantar och lägga dem på tork i torkskåpet, Tapani?”

Tapani tittar på vantarna men härntar dem inte.

Lisa: ”Tapani, ta dina våta vantar och lägg dem i torkskåpet!”

Tapani hämtar dem.

Lisa: "Varför ska vi lägga våta vantar på tork, Tapani?"

Tapani tittar på Lisa men säger inget.

Lisa: "Om du tar på dig våta vantar när du går ut, fryser du om händerna, men om de ligger i torkskåpet hinner de torka och är varma och sköna att ta på när du sedan ska gå ut."

Tapani nickar.

Att ta tillvara de vardagliga språktillfällena

Förskolepersonalen ger stöd i begreppsbildningen och god språklig träning genom att barnen får jämföra, känna igen, benämna, särskilja föremål och situationer. "Pelles stövlar är större än Olles." "Karis mössa har samma färg som Jarmos."

Alla situationer i vardagslivet som ger möjligheter att samtidigt med språket uppleva föremål och deras egenskaper med sinnena är nödvändiga för barnets språkutveckling. Sinnesupplevelser, föreställning och språk knyts då samman på ett naturligt sätt. Ordkunskapen ökar och skapar förutsättningar för att fördjupa ordförståelsen. Här bör dock tyngdpunkten ligga på ordförståelsen snarare än på att lära sig så många nya ord som möjligt. En ökad behärskning av ordförståelsen är i sin tur förutsättningen för en ständigt vidgad begreppsbildning.

Barn lär alltid och överallt. För de vuxna gäller det att ta till vara inlärningsmöjligheter och på så sätt undan för undan bidra till att utvidga barnens omvärldsuppfattning.

I de vanliga rutinsituationerna finns det gott om inlärningsstillfällen. Lisa, hemspråkslärare, och Tuula förbereder lunchen.

Lisa: "Tuula, har du lust att hjälpa till med dukningen idag?"

Tuula: "Ja."

Lisa: "Hur ska vi få veta hur många vi ska duka till?"

Tuula: "Räkna barnen."

Lisa: "Ja det kan du, men det kan vara svårt att hitta dem just nu. Några är på gården, några har gått till skogen och några är inne. Det kanske finns något annat sätt?"

Tuula: "Du vet för du ropade upp oss i morse."

Lisa: "Ja, det är riktigt, men jag minns inte säkert, kan du titta på den här listan och räkna alla streck i den raden."

Tuula: "Det är fjorton."

Lisa: "Jag undrar hur många tallrikar vi behöver då."

Tuula: "Fjorton."

Lisa: "Idag får vi fisk, potatis, sås och morötter. Tycker du vi ska ha djupa eller flata tallrikar?"

Tuula: "Flata. Fjorton gafflar och fjorton knivar."

Lisa: "Jag tror att vi har glömt några, du har dukat till fjorton barn, men vilka är det mer som ska äta?"

Tuula: "Javisst ja, fröknarna. Tänk vad snopna dom hade blivit om dom inga tallrikar hade fått. Tre till."

Lisa: "Nu har alla fått tallrikar, knivar och gafflar. Är det något som saknas?"

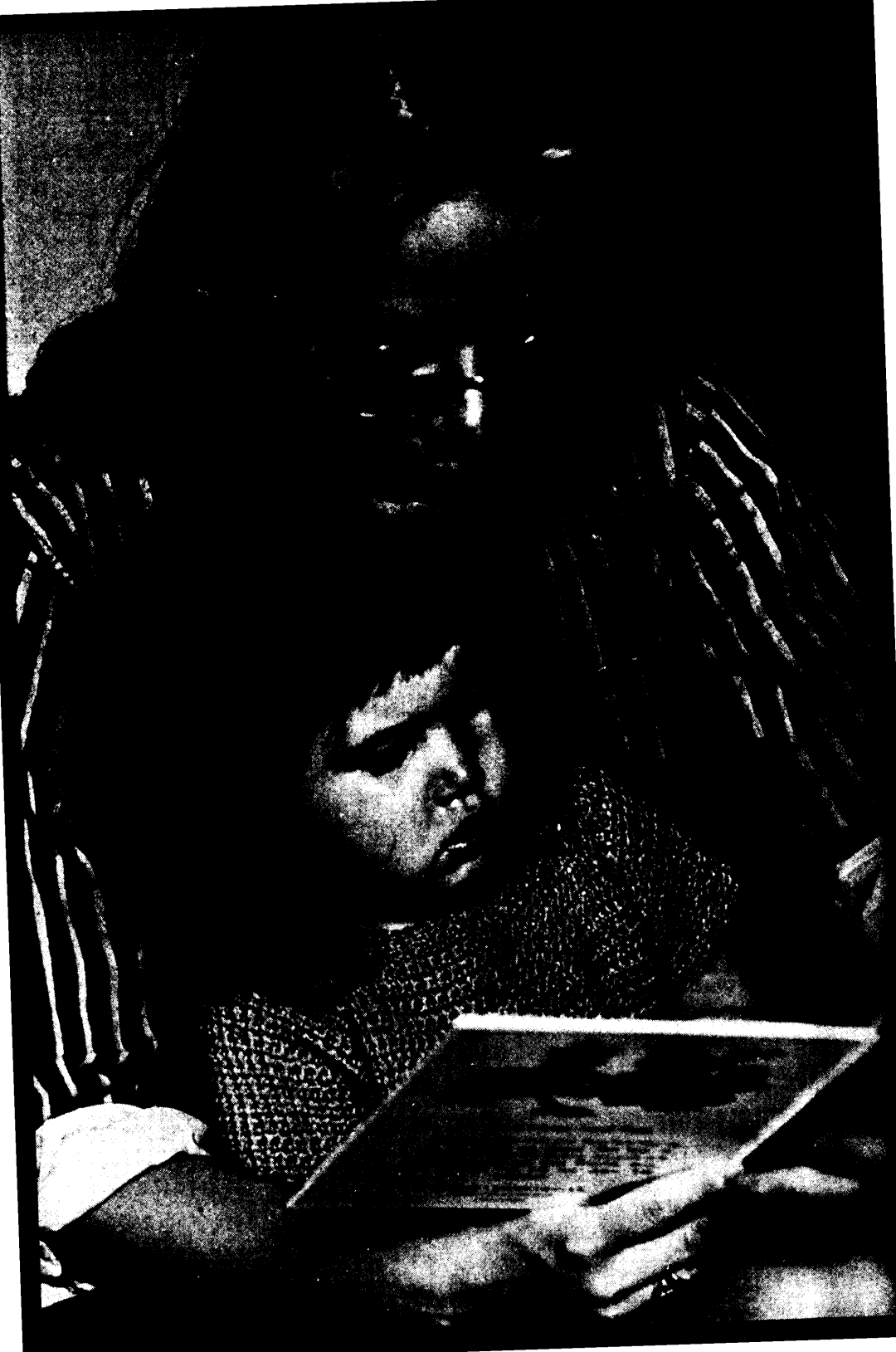
Tuula: "Ja – glas."

Berättelser berikar

Att berätta för barn berikar den språkliga utvecklingen och ger dem kontakt med nya språkmönster och nya ord.

Barn behöver höra vuxna berätta såväl om sina egna upplevelser och erfarenheter som om andras. De behöver höra sagor, berättelser och musik från sitt eget land, inte enbart för språkträningens skull utan för att ta del av sitt lands kulturella arv.

De vuxna som behärskar barnens hemspråk kan läsa in de sagor som de brukar läsa för barnen på band så barnen kan lyssna på dem på egen hand när de har lust. Banden kan dock inte bli ersättare för den vuxne, då bandet inte kan svara på barns frågor.

Personalen måste rätta sitt språk efter invandrarbarnen i gruppen

Invandrarbarn har av naturliga skäl ibland mycket svårt att förstå instruktioner i grupp och likaså svårt att förstå vad som berättas vid samlingsstunder. Prat och stoj i barngruppen eller avbrott i berättandet kan vara tillräckligt för att ett invandrarbarn inte ska kunna följa handlingen i en berättelse. En svensk dialekt som är ny för invandrarbarnet, slarv med uttalet av svenska ord, ofullständiga meningar kan också utgöra hinder för förståelse. Det svenska språk som personalen använder måste, om det ska få en språkstimulerande effekt, vara anpassat efter barnets utvecklingsnivå och intresse.

Utgångspunkter för den svenska personalens arbete bland invandrarbarnen bör vara leksituationer och de dagliga aktiviteter som förekommer i förskolan. Det är inte främst att lära sig så många svenska ord som möjligt som invandrarbarnet behöver. I första hand behöver invandrarbarnet *vinna trygghet* i den nya miljön.

Barnet måste för varje ord och begrepp det lär sig förstå dess innebörd och sammanhang såväl på svenska som på sitt eget hemspråk. Många invandrarbarn behöver lång tid på sig innan de känner sig mogna att uttrycka sig på svenska. Om barnen ges känslomässig trygghet och lär sig känna tillit till de vuxna bygger de under denna tid upp en passiv ordförståelse i svenska.

Ibland kan den svenska förskolepersonalen uppleva det som besvärande eller onödigt att prata med ett invandrarbarn som ännu inte förstår svenska. Den vuxne tar till överdrivna gester, men förblir tyst. Barnet måste få höra vuxna, som talar enkelt och naturligt, även när barnet ännu inte förstår så mycket. Ofta kan man från barnets ansiktsuttryck och beteende få en uppfattning om det har förstått eller ej. Det är viktigt att den vuxne försöker ge akt på om barnet verkligen har förstått.

När ett barn inte kan tala är närhet och kroppskontakt en väg till kommunikation. Det krävs dock en viss försiktighet när man ska närma sig ett främmande barn – svenskt såväl som utländskt.

Samverkan är en förutsättning för det pedagogiska arbetet

Ett nära samarbete mellan svensktalande och tvåspråkig personal och föräldrar är grundförutsättningen för att invandrabarnen ska få en meningsfull förskolevistelse. En förutsättning för detta är att personalen och hemspråkläraren gemensamt tillsammans med föräldrarna planerar den pedagogiska verksamheten. Det är väsentligt att föräldrarna får en saklig information om vad modersmålet betyder för barnets utveckling och vilka konsekvenser försummelse av modersmålet eller ett språkbyte kan få för barnet.

Den tvåspråkiga läraren kan genom samtal på barnens språk få kännedom om barnens individuella behov och förmedla sina iakttagelser till den svenska personalen. Den svenska personalen kan vara till hjälp för den tvåspråkiga läraren genom att berätta om sina iakttagelser. I samarbetet har föräldrarna sin kunskap att bidra med, de har känt barnet sedan det föddes, de kan dess vanor, de känner till dess intressen, de har kunskaper om samhällsmiljön kring hemmet.

Här följer några enkla exempel på observationer som kan underlätta det pedagogiska arbetet med enskilda barn:

”Jag såg idag att Anna och Jaana, som jag upplever har svårt att få kontakt med andra barn, lekte tillsammans på gården. Har det hänt förut och kan vi hjälpa dem på något sätt?”

”Jag såg idag att Jarmo knöt sina skosnören själv, var det första gången han klarade det eller har någon sett det förut?”

”Jag hörde att Marja-Leena tilltalade Annika på svenska, har någon h rt henne tala svenska tidigare?”

”Varför har Jouni börjat blinka intensivt igen så fort en vuxen talar med honom?”

Genom sin närvaro och genom sin förmåga att tala två språk är hemspråksläraren också ett språkrör mellan den svenska personalen och de invandrarbarn som inte talar någon svenska. Dessa barn vill tala med kamrater och vuxna i gruppen men kan inte. Därför upplever de en tvåspråkig persons närvaro som en trygghet. De kan fråga och få svar, de kan själva berätta på sitt språk och samtidigt uppleva att deras tal förstås. Detta kan kanske grundlägga en första positiv inställning till tvåspråkighet.

Det händer också att barnen på hemspråket kommer med viktig information som föräldrar inte har berättat eller kunnat uttrycka.

Förutsättningen för att en hemspråkslärare eller en tvåspråkig person ska kunna fungera som förbindelselänk mellan förskolan och föräldrarna är ett gott samarbete mellan denne och den svenska personalen. Hemspr ksl rarna ska ingå som medlemmar i arbetslaget.

Hemspråksläraryrket
är ännu nytt i Sverige

the 1990s, the number of people in the UK who are aged 65 and over has increased from 10.5 million to 13.5 million (19.5% of the population).

There is a growing awareness of the need to address the needs of older people, and the Government has set out a strategy for doing this in the White Paper on *Ageing Better* (Department of Health 1999). The White Paper sets out a number of key objectives, including the need to improve the health and well-being of older people, and to ensure that they are able to live independently and actively in their own homes.

One of the key areas of concern is the need to improve the health and well-being of older people. This is particularly important in the context of the growing prevalence of chronic diseases, such as heart disease, stroke, and dementia. The White Paper sets out a number of key objectives in this area, including the need to reduce the incidence of these diseases, and to improve the quality of life of those who are affected by them.

Another key area of concern is the need to ensure that older people are able to live independently and actively in their own homes. This is particularly important in the context of the growing prevalence of frailty and disability. The White Paper sets out a number of key objectives in this area, including the need to reduce the number of people who are admitted to hospital, and to improve the quality of care provided to those who are admitted.

There are a number of factors that can contribute to the health and well-being of older people. These include physical health, mental health, and social support. It is important to address all of these factors in order to ensure that older people are able to live independently and actively in their own homes.

One of the key ways in which the health and well-being of older people can be improved is through the provision of social support. This can be provided in a number of ways, including through the provision of community centres, day care centres, and home care services. It is important to ensure that these services are accessible and affordable to all older people.

Another key way in which the health and well-being of older people can be improved is through the provision of health care services. This can be provided in a number of ways, including through the provision of general practice services, hospital services, and specialist services. It is important to ensure that these services are accessible and of high quality.

There are a number of challenges that need to be addressed in order to ensure that older people are able to live independently and actively in their own homes. These include the need to address the growing prevalence of chronic diseases, the need to improve the quality of care provided to those who are admitted to hospital, and the need to ensure that social support services are accessible and affordable to all older people.

It is important to address all of these challenges in order to ensure that older people are able to live independently and actively in their own homes. This will require a coordinated effort from all sectors of society, including the government, the private sector, and the voluntary sector.

The White Paper on *Ageing Better* sets out a number of key objectives in this area, including the need to reduce the incidence of chronic diseases, to improve the quality of care provided to those who are admitted to hospital, and to ensure that social support services are accessible and affordable to all older people. It is important to ensure that these objectives are met in order to ensure that older people are able to live independently and actively in their own homes.

Hemspråksläraren har många roller

I socialstyrelsens försöksverksamhet har det visat sig att ganska stora krav ställs på de lärare som ska stödja barnen i deras hemspråk, hemspråkslärarna. De representerar en minoritet i förskolepersonalgruppen. För att kunna utföra sitt mångsidiga yrkesarbete som hemspråkslärare krävs en personlig mognad såväl som en medvetenhet om betydelsen av arbetet.

För att överbrygga övergången mellan förskola och skola, som ofta kan vara svår för invandrabarnen, är det en fördel om hemspråksläraren är utbildad för att arbeta både inom förskolan och skolan. På så sätt kan samma hemspråkslärare följa barnen även sedan de börjat i skolan och alltså bidra till att åstadkomma en kontinuitet.

Här nedan ska nämnas några av de förväntningar som hemspråkslärare har mötts av:

- Hemspråksläraren förväntades behärska ett aktuellt hemspråk och känna till förhållandena i det aktuella landet i dag.
- Hemspråksläraren förväntades kunna förstå, tala, läsa och helst skriva svenska.

- Hemspråksläraren förväntades ha en orientering i det svenska samhället, som gjorde det möjligt att tex kunna vägleda och informera invandrarföräldrar om rättigheter och skyldigheter. (Se exempel på frågor som föräldrar har ställt till hemspråkslärare på s 103.)
- Hemspråksläraren förväntades känna till förskolans arbetsätt och innehåll, vara bekant med det pedagogiska programmet och arbetsrutinerna i den aktuella förskolan.
- Hemspråksläraren förväntades ha samarbetsförmåga för att kunna utgöra en förmedlande länk mellan personal och föräldrar, mellan personal, invandrabarn och svenska barn, mellan föräldrar och samhälle.
- Hemspråksläraren, som ofta själv är invandrare, förväntades ha löst egna problem och konflikter i samband med invandringen.
- Hemspråksläraren förväntades kunna tolka och översätta, tex blanketter och meddelanden.

Hemspråksläraren får alltså ofta spela flera roller. Vilka dessa roller är beror på den enskilda förskolans behov.

Hemspråksläraren underlättar invänjningen

Miljöförändringar är i regel svåra för små barn. Att börja i förskolan innebär för invandrabarn att möta både en ny miljö och ofta ett helt nytt språk. En mjuk invänjningsperiod är av stort värde för både barn, personal och föräldrar och underlättas om det finns tvåspråkig personal i förskolan (se s 84).

Introduktion av barnet i förskolan berör inte endast barnet självt utan även dess föräldrar. Många invandrarföräldrar

har helt naturligt ingen kännedom om förskoleverksamhet i Sverige. Därför bör föräldrarna ha fått skriftlig eller muntlig information på hemspråket om förskolan redan innan invänjningen påbörjas.

För många av invandrarföräldrarna kan personalens önskemål om deras närvaro den första tiden framstå som något främmande: "Mitt barn, Jouni, är så van vid andra barn så det går säkert bra", kan föräldrarna säga. Det är därför angeläget att informera föräldrar om att vistelsen i förskolan innebär en mängd nya erfarenheter för barnet, som kan ge det en känsla av otrygghet, en känsla som kan mildras om en förälder är med under den första tiden. Även för föräldrarna är det tryggt att veta att barnet finner sig tillrätta och trivs i den nya miljön, innan det på egen hand lämnas i förskolan för en längre eller kortare del av dagen.

Har föräldrarna informerats på förhand om invänjningstidens betydelse, ger det dem en chans att förbereda arbetsgivaren i god tid. Visar det sig svårt för föräldrarna att få ledigt för invänjningstiden, kan en kontakt från förskolan eller förvaltningen kanske hjälpa föräldrarna till ledighet. (Se Vår förskola, Arbetsplan för förskolan, del 1 s 66–69.) Hur viktigt det än är att föräldrar finns i förskolan under invänjningstiden, finns det många föräldrar som inte har möjlighet att vara med. Det kan vara ekonomiska förhållanden som avgör. Därför får många barn tyvärr nöja sig med ett kort introduktionsbesök tillsammans med sin mamma eller pappa.

I dessa fall är det nödvändigt att det finns någon tvåspråkig vuxen närvarande som på föräldrarnas eget språk kan berätta om förskolans arbetssätt och även försöka få upplysningar om barnet för att sedan kunna informera den svenska personalen. I den dagliga kontakten måste dessa föräldrar ägnas extra uppmärksamhet och regelbundet få ta del av vad som händer deras barn under vistelsen i förskolan, vilka satsningar barnet helst väljer, vilka kamrater det umgås med, språkliga framsteg, nya moment som barnet lärt sig att klara osv.

Så här gick det till när Sirpa, tre år, och hennes mamma skulle vänjas in på daghem:

Föreståndaren och hemspråkläraren visade dem först runt i lokalerna, presenterade personal och barn och berättade om olika aktiviteter i förskolan. De drack kaffe tillsammans och samtalade om olika rutiner, öppettider, avgifter, galonkläder, tandborste, vikten av att barnet har med en kär sak hemifrån, föräldrassamarbete m.m. De fyllde gemensamt i formulär för hälsokort, eftersom Sirpas mor inte kunde klara den detaljen själv på grund av språksvårigheter. Formuläret fanns endast på svenska. Genom att de gjorde det tillsammans fick personalen samtidigt viktig information om Sirpa. De fick en första inblick i hennes utveckling, kunskaper om vad hon behövde hjälp med, tex på toaletten, i tamburen etc. De fick också inblick i Sirpas speciella vanor. Dessa är viktiga för personalen att känna till.

Mamman berättade att flickan var mycket modersbunden och att hon aldrig kunde få Sirpa att vila middag eller att somna på kvällen om hon inte själv lade sig bredvid henne. Mamman ville inte börja arbeta förrän hon med säkerhet visste att barnet trivdes på daghemmet.

De kom överens om att Sirpa och hennes mamma skulle komma till daghemmet varje dag under den kommande veckan. Första dagen skulle de pröva en kort lekstund och utevistelse, andra dagen måltid, tredje dagen vila osv. Påföljande vecka kunde modern lämna Sirpa först kortare och sedan längre stunder. Tredje veckan kunde hon börja arbeta.

Genom att vara med sitt barn i förskolan fick modern en inblick i verksamheten, i de olika förekommande aktiviteterna. Hon hade fått kontakt med hemspråkläraren och på sitt eget språk lämnat och tagit emot information. Hon visste att där fanns vuxna som tog hand om hennes flicka och att det fanns andra barn som flickan kunde leka med. Mamman visste också att Sirpa hade funnit sig tillrätta i den nya miljön den dag hon själv började arbeta.

Första kontakten är viktig

Barnets tidigare erfarenheter av andra människor varierar. Hur ett barn finner sig tillrätta i förskolan kan bero på de tidigare relationer det haft till andra människor. Det finns barn som har svårt att acceptera nya vuxna och det är nödvändigt att närma sig dessa barn försiktigt.

Det kan vara en fördel om hemspråkläraren först iakttar barnen innan hon tar närmare kontakt. Hemspråkläraren kan följa barnen i deras lekar och aktiviteter, lyssna till dem och lära känna dem. Barn behöver olika lång tid för att acceptera nya människor.

Hemspråkläraren måste från början berätta för barnen vem hon är och varför hon är i förskolan. Finns hon sedan i närheten av barnen kommer helt säkert ett naturligt tillfälle till kontakt. Hemspråklärens närvaro upplevs i de flesta fall positivt. Invandrabarn som känt sig isolerade tar ofta första steget ur sin isolering när de hör att någon kan deras hemspråk.

Följande exempel visar hur olika två barn kan reagera vid den första kontakten med hemspråkläraren. Eevas lärare berättar:

"Eeva har gått i deltidsgrupp i tre terminer när jag träffar henne. Hon har ingen kontakt med sina svenska kamrater men talar och skojar med de finska. Kontakten med förskolläraren har mest bestått av att hon nickat eller skakat på huvudet vid tilltal. När jag kommer in presenterar läraren mig för gruppen som en god vän till henne som ska hälsa på en stund. Några barn sitter runt ett bord och arbetar med olika material. Jag sätter mig på en ledig stol och börjar samtala lite försiktigt med barnen. Jag frågar vad barnen heter och även Eeva svarar. Plötsligt byter jag språk och börjar tala finska. Det blir alldeles tyst, alla lyssnar och ett av de svenska barnen säger: "Vad pratar du för något?" Jag övergår till svenska och

berättar att jag lärde mig att tala finska som liten. Plötsligt kommer ett barn fram och säger: "Jag kan också tala finska". Detta säger han på finska. Flera barn kommer fram och berättar att de också kan finska.

Jag tittar i smyg på Eeva som ler. Sedan säger hon lite tyst på finska: "Jag kan också finska." Jag svarar: "Kan du, men så roligt, då kanske du vill lyssna på mitt band med finska sånger och titta i mina finska sagoböcker?" Eeva kommer fram till mig och strålar: "Vi kan väl göra bägge delarna, vi har finska skivor hemma och vi brukar låna finska sagoböcker i bokbussen." Hon fortsätter att tala och orden riktigt bubblar ur henne. Hon vill veta hur länge jag bott i Sverige, vad jag gör, varför jag inte hälsat på tidigare, var jag köpt musikbandet och böckerna. Hon berättar om familjen och vad hon gör i förskolan, hon skrattar och är glad.

Förskolläraren står där helt förstummad, detta är inte Eeva, nej en annan Eeva måste det vara som skrattar och pratar så spontant med en vuxen.

Eeva säger till mig: "Vi ska gå till posten och hälsa på idag, du kan väl följa med, får jag hålla dig i handen då?"

Eftermiddagen rinner snabbt iväg, gång på gång frågar Eeva: "När kommer du nästa gång, du kan väl komma i morgon?" Jag upplever att Eeva betraktar mig som en vän fastän vi inte träffats tidigare, språket förde oss samman redan första gången jag besökte henne."

Denna positiva kontakt med hemspråksläraren kan sedan bli första steget mot att fördjupa kontakten med den svenska personalen. I exemplet med Petteri är problematiken något annorlunda. Petteris lärare berättar:

"Petteri, två år, skulle börja i småbarnsgruppen. Jag hade ännu inte träffat hans föräldrar. Fadern talade lite svenska. Modern talade ingen svenska alls. Det var modern som varit med pojken på besök i förskolan en gång innan han sedan lämnades i den främmande miljön.

Jag kom till daghemmet på eftermiddagen efter telefonsamtal från personalen. Det var Petteris första långdag på daghemmet. Petteri hade gråtit hela förmiddagen. Han hade varken velat äta eller sitta på pottan. Av ren utmattning hade han somnat under lunchen. När jag kom in, låg Petteri hopkurad under bordet och snyftade. Jag satte mig på golvet bredvid honom och började tala lågmält och lugnande. Jag talade och talade men fick inget svar, han vägrade att komma fram. Jag smekte honom och frågade om han inte ville ha mat eller om han behövde kissa, men han reagerade inte. Här hjälpte det inte att vi talade samma språk – det förde oss inte närmare varandra i denna situation. Jag lämnade honom en stund och då kröp Petteri fram, satte sig i ett hörn med ansiktet vänt mot väggen och kissade i byxan.

Vi bytte till torra kläder och sedan gick han på nytt och satte sig i hörnet och grät till dess hans mamma kom och hämtade honom.

När jag kom tillbaka nästa dag tittade han på mig och sade: "Du var här förut!" Petteri hade ett mycket gott ordförråd på modersmålet för sin ålder men han var under ganska många veckor framåt mycket förtegen och återhållsam i kontakten med mig. Så småningom kom vi att tycka mycket om varandra och Petteri mötte mig med stora famnen när jag kom på besök."

Att arbeta på hemspråket

Den möjlighet att tala hemspråket som invandrarbarn får i svenska förskolor idag är mycket varierande. För att utveckla barnens hemspråk ska man naturligtvis inte införa språklektioner för små barn och försöka ge dem ett mönster för talet genom att låta dem upprepa och öva. Joan Tough skriver om detta i sin bok Att samtala med barn: "Att påtvinga ett barn

ett tal som inte har något samband med dess intressen och aktivitet förefaller vara ett sterilt försök, eftersom barnets nyfikenhet och lek till sin natur erbjuder en naturlig garanti för att talet kommer att uppstå ur situationer som redan har fångat dess intresse och uppmärksamhet. Detta kan den vuxne använda, ja till och med utnyttja, för att leda barnet in på att fullfölja tankar och uttrycka dem med hjälp av tal. Vid den här åldern utgör barnets villighet att engagera sig i nästan vilken aktivitet som helst som den vuxne inbjuder det till, alla de tillfällen den vuxne behöver för att främja det tal som är relevant för barnet."

Lisa, en finsk hemspråkslärare, berättar från sin vardag i en svensk förskola. Exempelen visar hur vardagliga situationer ger möjligheter att arbeta på hemspråket:

Barnen vaknar efter middagsvilan. Sirpa hoppar omkring och berättar glatt att hon inte alls sovit idag, eftersom hennes ögon inte ville blunda. Barnen vaknar ett efter ett och får god tid att morna sig. Hemspråksläraren sätter sig hos Susanna som är sömnigast och stryker henne lätt över håret medan hon nynnar en visa. Susanna börjar röra på sig.

Lisa: "Har era tår vaknat?"

Barnen vickar på tårna.

Mari: "Titta mitt huvud har också vaknat." *Hon vickar med huvudet.*

Markku: "Titta, hela jag är vaken." *Han hoppar som en sprattelgubbe.*

Susanna slår upp ögonen och skrattar.

Hemspråksläraren tar här på ett mjukt sätt tillvara uppvakningsstunden i sitt samtal med barnen. Hon frågar om de olika kroppsdelarna har vaknat. Barnen tycker det är roligt och bygger vidare på hennes sätt att närma sig uppvaknandet. Barnen ges möjlighet att i ord uttrycka hur det känns att vakna.

Lisa: "Kan vi sitta här och prata?"

Sirpa: "Nej, inte här, vi ska sitta därborta för jag ska tala om nåt."

Sirpa går in i ett angränsande rum och kamraterna kommer efter så småningom. Sirpa visar var de ska sitta.

Sirpa: "Är alla här, var tysta nu så ska jag berätta!"

Hon tittar allvarligt på kamraterna, knäpper händerna, tar ett djupt andetag och utbrister: "Vi har flyttat."

Mari: "Ja, och sen då?"

Sirpa: "Jamen jag säger ju att vi har flyttat, vi har fått två rum nu."

Mari: "Var det bara det du skulle säga?"

Sirpa: "Ja."

Lisa: "När flyttade ni, Sirpa?"

Sirpa: "När mamma var ledig."

Lisa: "Kan du berätta hur man gör när man flyttar?"

Sirpa: "Man hämtar stora lådor och plockar ner alla saker i dom och så kommer det en bil och kör sakerna."

Lisa: "Gjorde ni likadant när ni flyttade från Finland till Sverige?"

Sirpa: "Nej, då kunde vi inte ta möblerna med oss. Vi hade bara väskor med kläder och sånt. Det var mycket roligare att flytta nu, men mamma blev så trött."

Hemspråkläraren ger Sirpa möjlighet att berätta något som är angeläget för henne. Hon får tillfälle att öka sin jaguppfattning gentemot "publiken" – kamraterna. Sirpa får i ord beskriva flyttningen och hennes iakttagelseförmåga är detaljerad när hon jämför de två flyttningarna. Hon kan även uttrycka hur det känns att flytta: man blir trött.

En liten grupp finska barn sitter och samtalar med sin hemspråklärare Lisa.

Markku: "Tyst, nu vill jag prata. Jag har fått en ny cykel som jag kör fort med."

Sirpa: "Han är inte riktigt klok, han kör på folk när han cyklar."

Lisa: "Gör du det, Markku?"

Markku: "Det var bara en gång när jag inte kunde stanna."

Lisa: "Kanske hade du för hög fart?"

Mari: "Är det bara småungarna som ska prata idag, när får jag säga nåt?"

Lisa: "Jag tycker att det är viktigt att alla får berätta och jag tycker att det är så roligt att prata med er. Nu ska vi lyssna på dig."

Mari: "Min mamma har sagt att vi kanske ska åka till Kanarieöarna."

Lisa: "Det låter spännande, hur reser man dit?"

Mari: "Man flyger."

Lisa: "Kan man bara komma dit med flyg?"

Mari: "Jag tror att man kan åka båt också, men man kan inte gå dit för det ligger hemskt långt borta har mamma sagt."

Lisa: "Ja, det är mycket längre bort än Finland där du har bott tidigare. Vi kan titta på en jordglob var Kanarieöarna ligger."

Susanna: "Det behöver vi väl inte göra nu, vi kan väl läsa något i stället."

Lisa: "Mari, kan vi titta på jordgloben om en liten stund?"

Mari: "Ja det kan vi, jag kan hämta den sen."

Samtal kan ofta vara utgångspunkt för att öka barns omvärldsorientering. Efter ett fint samtal, där barnen gavs möjlighet att lyssna till varandra och bygga vidare på de olika inläggen, bestämmer man att tillsammans senare titta på jordgloben.

Mia: "Har du med dig någon skiva idag?"

Lisa: Nej ingen skiva, men ett kassetband med sånger."

Lena: "Får vi höra det?"

Lisa: "Ja gärna."

Barnen sitter och lyssnar och flera finska barn kommer och vill vara med. De sjunger och klappar takten och de gör

rörelser till sångerna. Allt fler barn kommer och frågar vad de gör. Snart är svenska barn med och klappar takten. I stället för att sjunga på finska, trallar de alla. Tjugo barn från två olika nationer upplever gemensam glädje i musiken. Detta är ett sätt att ha roligt tillsammans och att öka förståelsen för olika länders kultur. I en paus mellan sångerna berättade hemspråkläraren på svenska för barnen vad sångerna handlade om.

I det följande exemplet framgår det vilken betydelse hemspråkläraren kan ha när det gäller att klargöra de möjligheter samhället erbjuder utanför förskolan.

Heikki: "Du har böcker."

Lisa: "Ja, det har jag."

Heikki: "Vi har inga böcker hemma."

Lisa: "Inte?"

Heikki: "Bara tidningar. Mamma brukar köpa Kalle Anka åt mig."

Lisa: "Tycker du om Kalle Anka?"

Heikki svarar inte. Han funderar ett tag och säger : "Var har du fått böckerna?"

Lisa: "Jag har lånat dom."

Heikki: "Vem då av?"

Lisa: "Jag har lånat dom på biblioteket."

Heikki: "Vad är det?"

Lisa: "På ett bibliotek finns det många böcker som man får låna och ta med hem. Där finns böcker för både barn och vuxna."

Heikki: "Går du bara dit och tar böcker?"

Lisa: "Nej, det gör jag inte. Första gången jag gick dit och ville låna böcker fick jag ett lånekort."

Heikki: "Får jag se!"

Lisa: "Här är det."

Heikki: "Vad står det där?"

Lisa: "Det står vad jag heter och var jag bor och mitt telefonnummer. Här står också när jag är född. Varje gång när jag

går till biblioteket och vill låna böcker, måste jag ta med det här kortet.”

Heikki: ”Får barn också gå dit och låna böcker?”

Lisa: ”Ja det får dom. Där finns också grammofonskivor, både finska och svenska som man får lyssna på.”

Heikki: ”Jag vet att min mamma inte går dit för hon kan inte prata svenska.”

Lisa: ”Men där finns en tant som talar finska.”

Heikki: ”Min mamma hittar nog inte dit.”

Lisa: ”Man kan också låna böcker i den stora gröna bussen som kommer nästan hem till dig. Jag kan berätta för din mamma när bussen kommer och be att du och hon går dit nästa gång den kommer.”

Heikki: ”Vad stora bilder det är i dom här böckerna. I Kalle Anka är det en massa småbilder. Kan jag inte få en bok av dig?”

Lisa: ”Jag kan inte ge bort dom här böckerna för dom är inte mina. Du kanske kan önska dig en bok när du fyller år?”

Heikki: ”Det finns inga finska sagoböcker att köpa i Sverige. Min mamma kan inte läsa svenska.”

Lisa: ”Det finns finska sagoböcker att köpa i en bokhandel. Bokhandeln är en affär där man kan köpa böcker. Jag ska berätta för din mamma var den affären finns.”

Heikki: ”Glöm inte det då! Du kan väl lämna böckerna här så jag kan titta i dem i morgon.”

Lisa: ”Ja det ska jag göra så kan vi läsa i dom nästa gång när vi träffas.”

Invandrarnas orientering i samhället är ofta begränsad. Genom Heikki fick hemspråkläraren reda på att familjen inte kände till de möjligheter biblioteken kan erbjuda. På ett naturligt sätt fyllde hemspråkläraren här också en kurativ roll.

Känslor kommer ofta till uttryck när barnet iakttar konkreta situationer. Hemspråkläraren befinner sig i närheten av Sirpa. Det regnar. Båda tittar ut genom fönstret. De ser på

molnen och på regnet som rinner ner för rutan. Utanför på gården går en man och en pojke, hand i hand.

Sirpa: "Dumma pappa."

Lisa: "Varför säger du så?"

Sirpa: "Därför att våran pappa inte tycker om mamma och mig."

Lisa: "Varför tror du det?"

Sirpa: "Han vill inte bo hos oss."

Lisa: "Kommer du ihåg att vi har talat om att alla mammor, pappor och barn inte bor tillsammans?"

Sirpa: "Men han ville ju inte följa med oss hit."

Lisa: "Han kanske kommer efteråt?"

Sirpa: "Ja han kommer och hälsar på och då får jag en cykel av honom."

Lisa: "Om din pappa har lovat att köpa en cykel till dig, då tror jag att han tycker mycket om dig. Man köper inte en cykel till någon som man inte tycker om."

Sirpa: "Han kommer när det blir jul."

Lisa: "Snart är det jul, Sirpa."

Sirpa: "Jag längtar så efter min pappa."

Samtalet kan ge oss en inblick i hur viktigt det kan vara för ett litet invandrarbarn att på sitt eget språk få ge uttryck åt ångestskapande känslor inför någon vuxen som förstår språket och kan tolka känslorna.

the 1990s, the number of people with diabetes has increased in all industrialized countries. In the Netherlands, the prevalence of diabetes is estimated to be 6.5% in 1995, which corresponds to 1.5 million people (1).

Diabetes is a chronic disease, and the long-term complications of diabetes are a major cause of morbidity and mortality. The most common complications are retinopathy, nephropathy, neuropathy, and cardiovascular disease. The prevalence of these complications increases with the duration of diabetes and the degree of glycaemic control (2).

The aim of this study was to determine the prevalence of diabetes in the Netherlands in 1995. The study was part of the National Health Survey (NHS) 1995, a large-scale, cross-sectional survey of the Dutch population. The NHS 1995 was conducted by the National Institute for Public Health and the Environment (RIVM) and the Dutch Ministry of Health, Welfare and Sport (VWS).

The NHS 1995 was a representative sample of the Dutch population, aged 15 years and over. The survey included a questionnaire on general health, lifestyle, and medical history, and a physical examination. The prevalence of diabetes was determined by a combination of self-reporting and laboratory testing.

The prevalence of diabetes in the Netherlands in 1995 was 6.5%. This prevalence is similar to the prevalence in other industrialized countries. The prevalence of diabetes is expected to increase in the future, due to the increasing prevalence of obesity and the aging of the population.

The prevalence of diabetes in the Netherlands in 1995 was 6.5%. This prevalence is similar to the prevalence in other industrialized countries. The prevalence of diabetes is expected to increase in the future, due to the increasing prevalence of obesity and the aging of the population.

The prevalence of diabetes in the Netherlands in 1995 was 6.5%. This prevalence is similar to the prevalence in other industrialized countries. The prevalence of diabetes is expected to increase in the future, due to the increasing prevalence of obesity and the aging of the population.

The prevalence of diabetes in the Netherlands in 1995 was 6.5%. This prevalence is similar to the prevalence in other industrialized countries. The prevalence of diabetes is expected to increase in the future, due to the increasing prevalence of obesity and the aging of the population.

Samverkan

Flyktingen

Ensam sitter hon
mellan människor
som pratar och skrattar.
De tillhör
detta land.
Hon kom hit
som flykting.

Ofta,
allt för ofta
kommer hon ihåg
sitt hemland
(det är hennes hem
hur mycket hon försöker
anpassa sig)
Hon kan inte glömma
det förflutna
som har blivit
en dröm, en parodi
på hennes vardagsverklighet.

Men hon kan inte återvända
(ens för ett kort turistbesök)
till det landskap
av grå betong
hon längtar efter ibland,
bara ibland
när hon inte kan sova
när barnen
för varje dag
blir mer och mer svenska
medan hon förblir en
utlänning,
ändå utanför.

Binnie Kristal-Andersson

(ur Svenska för invandrare)

I samverkan förskola – invandrar- föräldrar krävs tvåspråkig personal

I förskolans kontakter med invandrabarn och föräldrar är hemspråkläraren oumbärlig. Det kan gälla att berätta för föräldrarna om något som har inträffat under dagen. Det kan också gälla problem av olika slag. Problem i hemmet bär barnen med sig till förskolan. Ibland kanske barnen själva berättar, ibland kan de genom sitt beteende visa att de har svårigheter. Om hemspråkläraren från allra första början finns med i kontakten förskola – föräldrar och barn, finns de första förutsättningarna för en samverkan.

Någon att tala med

”Det finns problem och svårigheter som är så känsliga att man drar sig för att söka tolkhjälp fastän man vet att tolkar har tystnadsplikt.” Med dessa ord inledde en invandramamma ett samtal med en hemspråklärare. Många invandrare är mycket isolerade utan släkt och vänner och har således ingen att vända sig till. Därför finns det många praktiska problem som en tvåspråkig lärare kan bistå en invandrarfamilj med. Följande exempel kan belysa hur viktigt det är att hemspråkläraren är väl insatt i vardagliga, praktiska frågor som vi alla berörs av i det svenska samhället:

Till förskolan ringde en dag i slutet av höstterminen en kvinna som var bekant med Minnas familj och meddelade att Minna skulle sluta i förskolan. Hon angav inget skäl till uppsägningen. Minnas lärare bad hemspråkläraren kontakta familjen eftersom föräldrarna talade dålig svenska. Minnas mamma angav att Minna skulle sluta i förskolan för att familjen inte kunde betala avgiften. Man hade redan en skuld för flera månader. Samtidigt talade hon om hur mycket förskolan

betydde för Minna och att hon tyckte att det var viktigt att Minna fick gå kvar i förskolan. Hemspråksläraren talade då om att det fanns möjlighet att ansöka om avgiftsbefrielse. Några dagar senare träffade hemspråksläraren mamman och tillsammans fyllde de i ett formulär för avgiftsbefrielsen.

Frågor som en hemspråkslärare kan ställas inför

Några av de frågor, riktade till hemspråkslärare, som kom fram i socialstyrelsens försöksverksamhet var bl a:

Hur sker kontakt med läkare och barnavårdscentral?

Vilken myndighet kontaktar jag?

Vilka medborgarrättigheter och plikter har jag som invandrare och som svensk medborgare?

Hur fyller jag i formulär och skriver ansökningar?

Vilka rättigheter har jag till bidrag?

Hur får jag barnbidrag?

Hur får jag bostadsbidrag?

Hur sker kontakten med skolan?

Hur får jag tag i böcker och informationsmaterial på mitt språk?

Vilka affärer tillhandahåller varor som jag är van vid eller behöver?

Oro för en familj ledde till hembesök

Jussi hade varit borta en längre tid från daghemmet och inget besked hade kommit om orsaken. Vid kontakt med mammans arbetsplats visade det sig att mamman varit frånvarande en tid för sjukdom. På daghemmet blev man orolig. Familjen hade nyss bytt bostad och hade ingen telefon. Personalen diskuterade om de skulle göra ett hembesök och bestämde sig för att göra det. Familjen behövde kanske hjälp.

När de ringde på öppnade mamman, något förvånad men glatt överraskad och hon bad dem stiga in. På soffan låg Jussi prickig och febrig, han hade vattkoppor.

De berättade om orsaken till sitt besök och mamman verkade förvånad över deras omtanke. Hon berättade följande: "När jag kom till Sverige med pojken fick vi av företaget hyra en enrumslägenhet utan bad. Efter fyra månader beslöt jag att söka en annan bostad då det var ett 'oroligt' hus vi hamnat i. Vi fick ingen nattro. Jag fick då fatt i denna moderna enrumslägenhet. Här fick vi det bra, fast vi saknar både möbler och husgeråd. Jag har inga pengar att köpa för; jag har varken fått barnbidrag eller underhållsbidrag de sista 6 månaderna. Jag har hittills kunnat göra rätt för oss. Jag har betalat hyran och pojken daghemsavgift, men pengarna har inte räckt till anskaffning av kläder eller utrustning till hemmet."

Efter hembesöket tog personalen kontakt med socialbyrå och mamman fick hjälp bla till anskaffning av möbler. Det visade sig att varken mamman eller Jussi var kyrkskrivna i Sverige. Mamman kände inte till lagar och avtal som gäller barnbidrag och bidragsförskott.

Föräldrarna låg i skilsmässa. I samband med flyttningen till Sverige slutade pappan att betala underhållsbidrag. Sverige har en lag om bidragsförskott som gäller lika för svenska och andra nordiska barn kyrkskrivna i riket. Eftersom Jussi och hans mamma kom från Finland, hade de haft rättighet att erhålla bidragsförskott om Jussi varit kyrkskriven här. För att bidragsförskott ska utgå måste modern ansöka om det. (Se socialstyrelsens meddelandeblad nr 30/75.)

Invandrarverket har gett ut en serie skrifter och broschyrer som på svenska och på 13 olika språk tar upp socialförsäkringen i Sverige, fakta om bostad, skola i Sverige, arbetsförmedlingen i Sverige m m. Dessa kan beställas kostnadsfritt från Statens Invandrarverk, Box 6113, 600 06 Norrköping.

Olika former för samverkan

Det finns många konkreta situationer där förskolepersonalen, hemspråkläraren och invandrarföräldrarna kan fördjupa en samverkan. I Vi lär av varandra, Arbetsplan för förskolan del

2, s 99 behandlas olika former för föräldrasamverkan i förskolan. Det som tas upp där gäller naturligtvis också samarbetet med invandrarföräldrar.

Speciellt viktigt vid föräldrasamverkan med invandrare är att det finns tillgång till tolk eller tvåspråkig personal. I annat fall riskerar invandrarföräldrarna att uppleva samverkan som meningslös. Det kan kännas tryggt för invandrarföräldrarna att i början av sin kontakt med förskolan få samlas med enbart landsmän. Ibland är det en fördel att samla föräldrar från samma språkgrupp från flera förskolor, särskilt om det gäller mera övergripande information, tex om barnavårdcentralen, skolans och förskolans arbetssätt, bibliotekens verksamhet osv.

I Vi lär av varandra, s 101 behandlas följande förslag till föräldrasamverkan:

- Samtal och diskussioner vid hämtning och lämning av barnen
- Enskilda samtal på avtalad tid
- Öppet hus en kväll i veckan
- Öppet hus en morgon i veckan
- Träff en kväll i månaden
- Cirkelverksamhet – studiegrupper
- Veckoslutsträff
- Föräldrar deltar i arbetslagskonferenser
- Fadderföräldrar eller värdföräldrar som tar hand om nya föräldrar
- Arbete med lokaler, lekplats och lekmaterial
- En intern tidning
- Föräldramöten
- Fester tillsammans
- Drop in
- Föräldraföreningar

Utöver de förslag till föräldrasamverkan som tas upp i Vi lär av varandra har i socialstyrelsens försöksverksamhet prövats

att i en deltidsgrupp med svenska barn och invandrabarn från en språkgrupp ha öppet varannan söndag. Förskolan har varit stängd på fredagarna istället. Syftet med söndagsträffarna har varit att ge hela familjen tillfälle att ta del av förskolans arbete. Både föräldrar och personal har uppskattat denna verksamhet.

I några förskolor med föräldrar från olika länder har man samlats och lagat sina nationalrätter som man sedan har bjudit varandra på.

Finska invandrarföräldrar har bildat en studiecirkel som letts av en finsk hemspråkslärare. I studiegruppen har det givits möjligheter för föräldrarna att ta upp och diskutera frågeställningar som varit särskilt angelägna för dem.

Förskolepersonalen har gjort hembesök hos invandrarfamiljer, tex när barnen varit sjuka eller när detta varit en lämplig lösning för att träffa föräldrarna.

Värdefulla inslag i föräldrasamverkan har varit när invandrare berättat om sitt hemland, spelat musik därifrån, lärt ut lekar som är typiska, berättat om barnuppfostran i hemlandet m m.

Samverkan förskola – grundskola

Invandrabarnens situation i grundskolan

Rapporter från invandrabarnens situation i grundskolan tyder på att flera invandrabarn har påtagliga svårigheter i den svenska skolan. Deras svenska språkkunskaper är vanligtvis mycket grunda och begränsar sig ofta till ett mindre antal områden. Efter några år i skolan visar det sig att deras kunskaper i svenska är skenbara och att de inte kan tillgodogöra sig undervisningen. Stöd- och intensivundervisning i svenska språket har inte givit den effekt som man förväntade. Barnen sackar efter i skolan. En del blir bråkiga och störande på lektionerna, andra tystnar helt. Det har visat sig att dessa barn många gånger är halvspråkiga, dvs de har dåliga kunskaper såväl i sitt hemspråk som i svenska. Extra träning i svenska kan inte reparera de skador som beror på ett ofullständigt hemspråk.

Lärarnas attityd till invandrabarnens modersmål är i skolan liksom i förskolan oerhört viktig. Det är nödvändigt att lärarna känner till modersmålets betydelse för en individs personlighetsutveckling. Annars leder det till att lärarna tex inte visar förståelse för när invandrareleven lämnar den ordinarie undervisningen för att delta i hemspråksundervisningen.

I en undersökning i Gävleborgs län frågade man 540 barn om de förstod vad deras svensktalande lärare sade. Endast 44 procent av eleverna ansåg att de hade tillräckliga kunskaper i svenska för att förstå lärarna. Lärarna ansåg däremot att 77 procent av eleverna förstod svenska perfekt. Det förelåg alltså stora skillnader mellan vad eleverna själva ansåg att de kunde och vad lärarna ansåg att eleverna kunde.

I Olofström utförde Pertti Toukomaan 1972 en undersökning bland 350 finska elever. I denna påvisades att invandrarelevernas kunskaper i hemspråket har mycket stor betydelse för deras utveckling i den svenska skolan. De elever som var bättre än genomsnittet i svenska språket av samtliga svenska och finska elever, var vanligtvis de elever som hade sitt finska språk intakt på grund av att de invandrat sedan de fått sin grundläggande skolutbildning i Finland. Inlärningssituationen var sämst för elever i åk 3 och 4, vilka vistats i Sverige sedan förskoleåldern och bland de elever som var födda i Sverige. Dessa elever visade sig ha ett ordförråd i finska språket i nivå med barn som var tre till fyra år yngre. De hade inte tillräckliga kunskaper för att kunna följa undervisningen på svenska. De flesta av dessa elever talade dock svenska "flytande" med lokal dialekt, men ordförrådet i svenska var litet och förståelsen av icke-vardagliga ord bristande.

Av finska elever på mellanstadiet, vilka bott i Sverige mer än fem år, hade 21 procent läs- och skrivsvårigheter av sådan grad att de behövde hjälp på läsklinik. Därtill kom att 9 procent av dessa elever var placerade i specialklasser. Totalt innebar detta att nästan en tredjedel av de mest "försvenska-de" finska eleverna återfanns i specialklasser och läskliniker. Dessa elever klarade svenskt vardagsspråk men kunde inte

tillräckligt mycket svenska för att förstå det abstrakta språket i läroböckerna. Toukomaa drar slutsatsen att ju senare ett barn invandrat, desto bättre är förutsättningarna för att det ska bli tvåspråkigt. Sämst är förutsättningarna för de barn som flyttat till Sverige före skolåldern. En för tidig försvenskning gör dem osäkra i båda språken.

Bland elever i förberedelseklasser i Rinkeby, där man utnyttjat alla de resurser som föreslås i läroplanen för grundskolan, Lgr 69 II (supplementet) Undervisning för invandrarbarn m fl-2, finns trots detta, och trots den ovanligt positiva och arbetsvilliga atmosfär som råder i Rinkebyskolan, svårigheter bland invandrareleverna. Kontakten mellan invandrar- elever och skolans övriga elever är dålig. Invandrarelever umgås huvudsakligen med elever inom sin egen språkgrupp. De svenska eleverna intar en övervägande negativ inställning till invandrareleverna. De turkiska elevernas integrering framstår som den mest problematiska. (J Häggkvist & S Martinsson, s 10.)

Vikten av samverkan

Ett samarbete mellan förskolans och grundskolans personal är särskilt viktigt när det gäller invandrarbarnen. Med sin kännedom om invandrarbarnens språkutveckling är hem- språkläraren en viktig länk mellan förskolan och grundskolan.

För att förebygga skolsvårigheter behöver föräldrarna, förskolans och grundskolans personal tillsammans planera för att stödja det enskilda invandrarbarnets fortsatta utveckling.

Utbildningsdepartementet tillsatte en arbetsgrupp i december 1974 som fick i uppdrag att utarbeta förslag till åtgärder för invandrarbarnen i förskola, grundskola och gymnasieskola. I departementsutredningen, DsU 1975:13, står det:

”En viktig förutsättning för att den elevcentrerade syn som präglar vårt förslag skall kunna förverkligas är att resursdispositionen inordnas i en gemensam planering mellan förskola

och grundskola. Det är vidare angeläget att invandrarbarnens situation vid övergången från förskola till grundskola blir föremål för särskild uppmärksamhet. Nära samverkan mellan förskola och grundskola blir därför nödvändig. Det är väsentligt att barnens personlighets- och språkutveckling främjas genom en mjuk, väl planerad övergång mellan skolformerna.

Invandrargruppen anser det också vara väsentligt att olika slags åtgärder som vidtagits i förskolan får en naturlig uppföljning i grundskolan. Inte minst viktigt är att grundskolan beaktar och följer upp förskolans metoder när det gäller att stödja barnets sociala och känslomässiga utveckling. Utredningen om skolans inre arbete (SOU 1974:53) framhåller också, att de problem som kan uppstå vid övergången från förskola till lågstadium i allmänhet inte löses genom tillfälliga insatser just vid skolstarten. I stället gäller det att sätta in åtgärder såväl i förskolan som på lågstadiet för att skapa erforderlig kontinuitet mellan de två skolformerna.

En förutsättning för att ett fruktbart samarbete mellan förskola och grundskola skall komma till stånd är att fasta rutiner skapas. Sådana rutiner bör avse:

- Personliga kontakter mellan avlämnande och mottagande lärare
- Konferenser
- Gemensamma studiedagar
- Studiebesök
- Gemensam information till föräldrar.”

Förslag till former för samverkan

Det finns många former för samverkan mellan förskolan och grundskolan. Här ska nämnas några:

Samtal, där förskolans personal, lågstadieläraren och föräldrarna deltar. Förskolläraren eller hemspråkläraren och föräldrarna informerar om barnen. En fortlöpande kontakt un-

derlättar planeringen och genomförandet av undervisningen på lågstadiet. Detta ger ökade möjligheter att tillgodose det enskilda barnets behov utifrån dess intressen och förutsättningar.

Hemspråksläraren arbetar som kompanjonlärare till klassläraren, varvid arbetssituationen i skolan kommer att likna den som barnen är vana vid från förskolan. Det underlättar arbetet för den mottagande lågstadieläraren om hemspråksläraren är utbildad för att tjänstgöra både på lågstadiet och i förskolan.

Konferenser, på vilka man tillsammans behandlar pedagogiska och elevvårdande frågor. De pedagogiska frågorna bör omfatta såväl mål som metoder och arbetssätt. Bland de elevvårdande frågorna måste invandrabarnens sociala utveckling och kulturella anknytning få en framskjuten plats.

Gemensamma studiedagar, på vilka invandrabarnens utbildningssituation i förskola – skola blir föremål för särskild uppmärksamhet. Information och aktiviteter som har till syfte att öka kunskaperna om invandrarfrågor hos såväl förskolans som skolans personal.

Besök i skolan, varvid förskolebarnen får se och uppleva den miljö de sedan ska vistas i. Barnen får träffa sina blivande lärare där det är möjligt och pröva på olika aktiviteter i skolan. Det är en fördel om invandrabarnen tillsammans med sin hemspråkslärare får göra upprepade besök i skolan.

Föräldrarna besöker skolan. Även föräldrarna till invandrabarnen behöver få tillfälle att besöka skolan. Miljöförändringar kan vara svåra för en del barn och därför kan det kännas tryggt för både barn och föräldrar att gemensamt lära känna det nya. Sådana besök bör göras då undervisning pågår. Hemspråksläraren bör vara med och informera på hem-

språket om grundskolans arbetssätt, skolmåltider, skolsköterskans mottagning, gymnastiksal m m.

Gemensam information till föräldrarna. Vid övergången förskola – grundskola är utbyte av information viktigt inte bara mellan förskolans och skolans personal, utan också mellan skolan och föräldrarna. Detta informationsutbyte bör påbörjas redan när barnet är i förskolan. Skolan behöver få reda på föräldrarnas önskemål och inställning till religions- och sexualundervisning, skolmåltider, samundervisning i gymnastik, läkarundersökning m m. Föräldrarna behöver information om tex möjligheter till fortsatt hemspråksundervisning, stödundervisning i svenska, kursplaner, inskolningsperioden vid höstterminen. Vid informationsutbytet med invandrarföräldrar som inte behärskar svenska språket bör naturligtvis finnas tillgång till tolk eller hemspråkslärare.

Samverkan med biblioteket

Invandrarbarnen har ett stort behov av att få ta del av sitt hemlands kultur. Detta är svårt att tillgodose i dag. I radio och TV är det få program som sänds på andra språk än svenska. Vidare är det svårt att få tag i sagor, berättelser, spel och lekar som är speciella för invandrarnas hemland och skrivna på deras språk. Biblioteken har en viktig funktion att fylla genom att allt fler kan erbjuda böcker, tidskrifter, filmer, bildmaterial, skivor och kassettband på olika invandrarpråk.

Ett nära samarbete mellan förskolan och biblioteket gör det möjligt för biblioteket att anskaffa de material som barnen i förskolan kan ha mest glädje av. Har förskolan etablerat en nära kontakt med en representant för biblioteket kan denna i sin tur informera invandrarföräldrarna om de material som biblioteken har, tex vid ett föräldramöte. Materialen kan hjälpa föräldrarna att överföra hemlandets barnkultur till

barnen. För föräldrar som inte själva kan läsa för barnen kan man tänka sig att biblioteken sammanställer kassettband som lånas ut eller kan spelas upp på biblioteket. Den tvåspråkiga personalen bör informera föräldrarna om vikten av den språkliga stimulans barn får genom att vuxna läser, berättar eller lyssnar tillsammans med barnen.

Det är önskvärt att biblioteken gör upp en förteckning över den barnlitteratur på olika språk som de har att låna ut och att de kontinuerligt informerar om nyutkomna böcker, skivor, band m.m. Förteckningarna kan vara värdefulla för personalen vid planeringen av det pedagogiska arbetet.

Ett annat önskemål är att biblioteken anordnar gemensamma aktiviteter för föräldrar och barn så att de även på sin fritid kan få möjlighet att se film, lyssna på musik och läsa sagor från sina respektive hemländer.

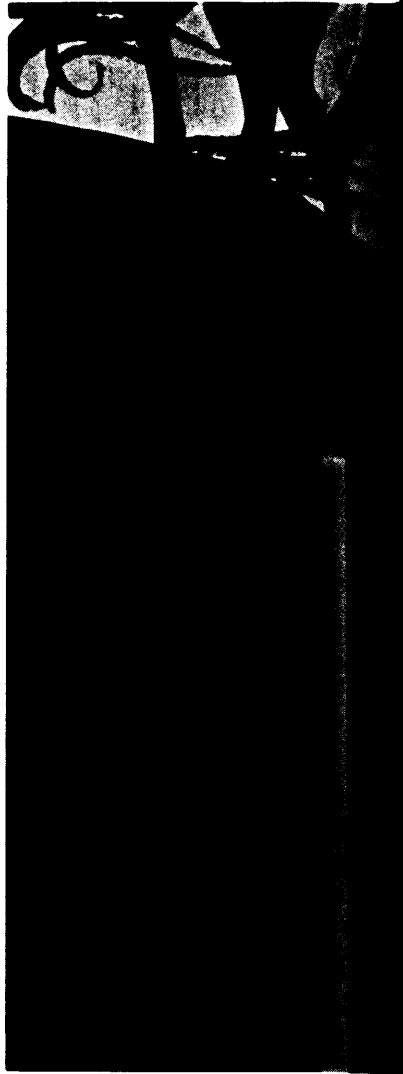
Biblioteken har också en viktig uppgift att fylla för den svenska personalen genom att erbjuda översatt litteratur som skildrar invandrabarnens hemländer.

Invandrarorganisationer

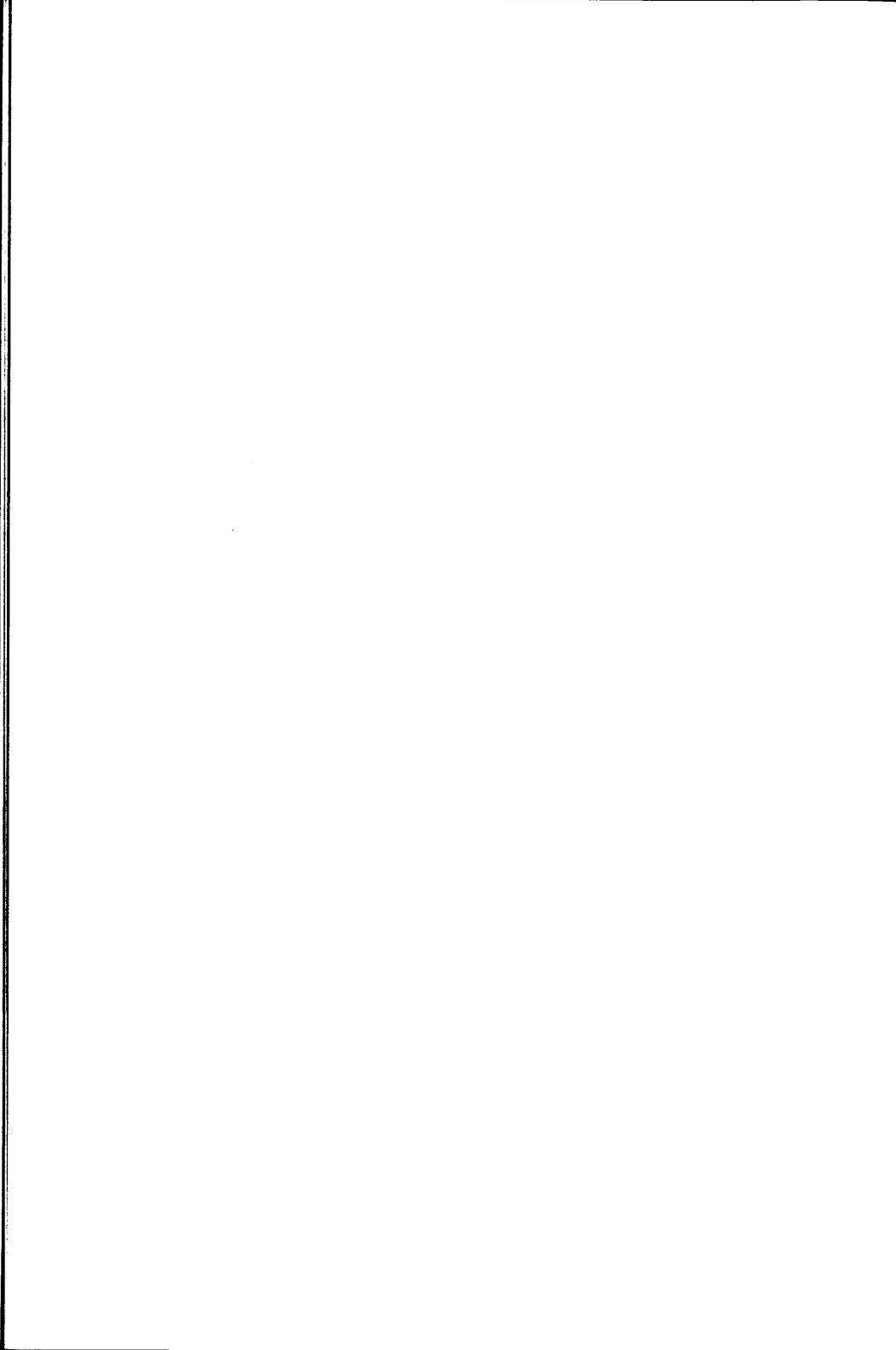
Genom samverkan med lokala invandrarorganisationer och invandrarbyråer kan den tvåspråkiga personalen i förskolan påverka och ta del av den kulturella och informativa verksamhet dessa bedriver.

Genom den tvåspråkiga personalen kan invandrarorganisationerna göras uppmärksamma på att invandrabarn har ett stort behov av sitt hemlands barnkultur.

Invandrabarn och svenska barn i förskolan kan ha stor glädje av tex filmföreläsningar, teaterföreläsningar och sång- och musikgästspel från invandrarländerna, vilka organiseras bl a genom invandrarföreningarna, invandrarbyråer, föräldra-personalgrupper.

Litteratur och material

Litteraturlistan är uppdelad på rubrikerna Referenslitteratur, Bra att läsa, Fördjupningslitteratur, Utredningar och propositioner, Tidskrifter och informationsmaterial, Filmer. Detta för att underlätta för läsaren att finna material av intresse. Somliga skrifter skulle kunna förekomma under flera rubriker, men har, för enkelhetens skull, endast tagits med på ett ställe.

Referenslitteratur

Arsenian, S, Bilingualism in the Post-War World. *Psychological Bulletin*, 42, s 65–86. North West Univ Press, Evanston, Illinois 1945

Child, T.L, Italian or American? The second generation in conflict. Yale Univ Press, New Haven, Conn. 1943

Eisenstadt, S N, Delinquent Groupformation Among Immigrant Youth. *Brit. J. Deliqu*, 52, s 34–35, London 1951

Eitinger, L, Immigranterns psykologiska problem i identitet och minoritet. D Schwarz (red). *Almquist & Wiksell*, Stockholm 1971

Elwert, T, Das zweisprachige Individuum. Ein Selbstzeugnis. *Akademie der Wissenschaft und der Litteratur, Abhandlungen der Geister- und Sozial Wissenschaftlichen Klasse*, Vol 6, Mainz 1959

Gudschinsky, S, Literacy in the Mother Tongue and Second Language Learning. *Conference on Child Language*, Chicago 1971

Gutierrez, L, Attitudes Toward Bilingual Education. A study of parents with children in selected bilingual programs. *Doc. Dissertation*. Albuquerque, NM 1972

Haugen, E, Bilingualism in the Americas. A bibliography and research guide, *Publication of the American Dialect Society*, 26, Alabama 1956

John, V & Horner, W, Bilingualism and the Spanish-Speaking Child: In Language and Poverty. *Institute for research on poverty monograph series*, Wisconsin Univ, Madison 1970

Lado, R, *Language Testing*. London 1961

Lawton, D, *Social Class, Language and Education*. London 1968

Laurén, K, Nationellt främlingskap – tonårsidentitetsproblem. *Socialmedicinsk tidskrift*, s 359–363 nr 6, 1973

Leopold, W, Speech Development of a Bilingual Child – A linguist's record, Vol. I-IV. North West Univ Press, Evanston, Illinois 1939-1949

Läroplan för grundskolan. Lgr 69. Supplement II. Undervisning av invandrarbarn m fl-2. LiberLäromedel/Utbildningsförlaget, 1974

Malmberg, B, Språkinläring. Bonniers, 1968

Malmberg, B, Språket och människan. Bonniers, 1971

Oksaar, E, Bilingualism as a Problem of Educational Psychology and it's Consequences for Teaching Programmes. Symposium on the connection between the teaching and learning of modern languages. Turku, Finland 1972

Rokkan, S, Immigranterna och det etablerade partisystemet. D Schwarz (red) Identitet och minoritet. Almqvist & Wiksell, Stockholm 1971

Ruke-Dravina, V, Mehrsprachigkeit im Vorschulalter. Lund 1967

Ruke-Dravina, V, Språk i kontakt. Lund 1969

Stockfelt-Hoatson, B-I, Avslutande rapport om den försöksverksamhet som bedrivits av socialstyrelsen i Norrköping 1971-74. Rapport från pedagogiska institutionen. Lärarhögskolan i Linköping, 1974

Svensson, G, Delrapport från försöksverksamheten med förskola för invandrarbarn 1972-73. Socialstyrelsen, 1973

Söderbergh, R, Reading in Early Childhood. A linguistic study of a Swedish pre-school child's gradual acquisition of reading ability. Almqvist & Wiksell, 1971. Sammanfattning på svenska: Läsning i småbarnsåldern. En språklig undersökning av hur en svensk flicka gradvis förvärvar läsförmågan från ca 2 - ca 4 års ålder. (P)reprint nr 5. Projekt child language syntax, Stockholms Univ. Inst för nordiska språk, 1975

Taft, D, From Stranger to Citizen - A survey of studies of immigrant assimilation in Western Australia. Tavstock 1965

Toukoma, P, Om finska invandrarelevs förhållanden i den svenska skolan. Beteendevetenskapliga institutionen Uleåborgs universitet. Stencil. Finland 1972.

von Weiss, A, Hauptprobleme der Zweisprachigkeit. Eine Untersuchung auf Grund deutsch-estnischen Materials. Heidelberg 1959

Vygotsky, Thought and Language. Cambridge 1961

Weinreich, U, Language in Contact. Findings and problems. New York 1953

Zirkel, P, An Evaluation of the Effectiveness of Selected Experimental Bilingual Educational Programs in Connecticut. Hartford Univ West Hartford, Connecticut 1972

Österberg, T, Bilingualism. Umeå 1961

Bra att läsa

Basfärdigheter i svenska. Skolöverstyrelsens handlingar 1975. LiberLäromedel, 1976

Bronfenbrenner, U, Två barndomsvärldar. Wahlström & Widstrand, 1971

Chaib, M, Lärartidningen nr 3-4, 1974

Chaib, M, Invandrarbarn kan inte välja sitt språk. Ny i Sverige nr 1, 1974

Ehn, B, Sötebrödet. En etnologisk skildring av jugoslaver i ett dalsländskt pappersbrukssamhälle. Tidens samhällsstudier, 1975

Elkind, D, Barn och unga i Piagets psykologi. Natur och Kultur, 1972

Gustavsson, I, Invandrare och barnuppföstran. Socialmedicinsk tidskrift nr 8-9, s 590-592, 1974

Hansegård, N-E, Tvåspråkighet eller halvspråkighet? Bonniers, 1968

Heyman, A-G, Invandrarbarn. Stockholms invandrarnämnd. 1976

Jacobson, G, Tack - håll käften. Bonniers, 1972

Kjellenberg, Thorsell & Welin, Mutism - ett tyst skrik. Göteborgs skolförvaltning. Stencil, 1974

Kristal-Andersson, B, Svenska för invandrare. Diktsamling. Immigrantinstitutet, Borås 1975

Liljeström, R, Uppväxtvillkor. LiberFörlag, 1976

Lundgren, G, Maritza - en zigenarflicka. Gebers 1975.

Psykisk Hälsa, nr 1/76. Språk och bråk. Sammanfattning av undersökning i Botkyrka, 1976

Read, K H, Förskolebarn. LiberLäromedel/Gleerups, 1970

Schyl-Bjurman, G, Rapport om försöksverksamheten i Borås med hem-språksträning för invandrarbarn i förskola. Socialstyrelsen, 1974

Skolöverstyrelsen-Socialstyrelsen. Förskola och grundskola. Några uppslag till gemensam fortbildning. Stencil 1975

- Sköld, L, Vi inom skolan stöder det här. Ny i Sverige nr 1, 1974
- Stockfelt-Hoatson, B-I, Invandrabarnen och språket. Bonniers, 1975
- Svensson, G, Avslutande rapport från försöksverksamheten med förskola för invandrabarn. Socialstyrelsen, 1974
- Söderbergh, R, Tankar kring barnets språkinläring. Montessorinytt XIV 1974
- Tough, J, Att samtala med barn. Rabén & Sjögren, 1975
- Vi lär av varandra. Om samspel och planering i förskolan. Arbetsplan för förskolan, del 2. Socialstyrelsen. LiberFörlag, 1975
- Vi upptäcker och utforskar. Att arbeta naturvetenskapligt i förskolan. Arbetsplan för förskolan, del 3. Socialstyrelsen. LiberFörlag, 1975
- Vår förskola. En introduktion till förskolans pedagogiska arbete. Arbetsplan för förskolan, del 1. Socialstyrelsen. LiberFörlag, 1975

Fördjupningslitteratur

- Beard, R M, Piagets utvecklingspsykologi. Wahlström & Widstrand, 1970
- Bratt, N, Karaktärsutveckling hos barn och ungdom. Bonniers, 1967
- Chaib, M, Tvåspråkig lekskoleträning av invandrabarn. Pedagogiska institutionen, Lunds univ, rapport nr 45, 1974
- Chess-Thomas-Birch, Ditt barn är en personlighet. Bonniers, 1971
- Erasmie, T, Barnets språkutveckling. Bonniers, 1970
- Gustavsson, I, Studier i en minoritetsgruppssträvan att behålla sin kulturella autonomi. IMFO-GRUPPEN 1971:4. Samhällsvetareförlaget, 1971
- Häggkvist, J & Martinsson, S, Förberedelseklasser i Rinkeby, Stencil, Stockholms Skoldirektion, 1974
- Kommunförbundet, kommunerna och förskoleverksamheten. Kommunförbundet, 1974
- Piaget, J, Barnets själsliga utveckling. LiberLäromedel/Gleerups, 1970
- Piaget, J, Språk och tanke hos barnet. LiberLäromedel/Gleerups, 1973
- Skutnabb-Kangas, T, Om tvåspråkighet och skolframgång. Svenska litteratursällskapet i Finland nämnd för samhällsforskning. Forskningsrapport nr 20. Åbo, 1975

Trotzig, B, Språk och identitet i etniska minoriteter i Norden. Rapport från NSU:s minoritetsforskningsymposium i Korsör, Danmark, 1970

Tudor-Hart, B, Lära sig leva. Wahlström & Widstrand, 1967

Wermlund, Människan som samhällsvarelse. Lund, 1971

Willa-Edvardsson, S & Winblad, U, En beskrivning av några svenska elevers och invandrarelevs inbördes relationer i skolan och på fritid. Stencil. Pedagogiska institutionen, Lunds univ. 1974

Utredningar och propositioner

Förslag om åtgärder för invandrabarn i förskola, grundskola och gymnasieskola. Ds U 1975:13, Utbildningsdep 1975

Förskolan, del 1 och 2. 1968 års barnstugeutredning. SOU 1972:26, 27. LiberFörlag, 1972

Invandrarutredningen 1, Invandrarnas utbildningssituation. Förslag om grundutbildning för vuxna invandrare. SOU 1971:51. LiberFörlag, 1971

Invandrarutredningen 2, Tolkservice. Nordisk språkkonvention. SOU 1972:83. LiberFörlag, 1972

Invandrarutredningen 3, Invandrarna och minoriteterna. SOU 1974:69. LiberFörlag, 1974

Invandrarutredningen 4, Bilagedel till huvudbetänkandet. SOU 1974:70. LiberFörlag, 1974

Lag om barnomsorg, SFS 1976:381. Distribueras av LiberFörlag, 1976

Samerna i Sverige. Stöd åt språk och kultur. SOU 1975:99. LiberFörlag, 1975

Samerna i Sverige. Stöd åt språk och kultur. Bilagor, SOU 1975:100. LiberFörlag 1975

Samverkan i barnomsorgen. SOU 1975:87. LiberFörlag, 1975

Schwarz, D, Invandrar- och minoritetsfrågor. Nordisk bibliografi. Stockholms univ Sociologiska inst, 1976

Zigenare i Sverige. Ds U 1975:8. Arbetsmarknadsdep 1975

Proposition 1975/76:118. Om hemspråksundervisning för invandrabarn. Riksdagstryck, 1976

Proposition 1975/76:92. Om utbyggnad av barnomsorgen. Riksdagstryck, 1976

Tidskrifter och informationsmaterial

Informationsskrifter. En sammanställning av informationsskrifter som ges ut på olika språk. Statens Invandrarverk, 1976

Informationsstenciler om flyktingar från Uganda, Latinamerika och Assyrien. Socialstyrelsen, Byrå LÅ4, 1976

Invandrare och minoriteter 6 nr/år. Tidskrift för kultur, forskning och debatt. Box 4063, 102 61 Stockholm

Invandrarrapport 10 nr/år. Immigrantinstitutet. Fack, 104 32 Stockholm

Ny i Sverige, 5 nr/år Statens Invandrarverk, Box 6113, 600 06 Norrköping

Rädda Barnen, Fostra med ömhet – utan våld. Affischutställning med studiehandledning. På affischerna finns text på fyra språk. Rädda Barnens Barnombudsman, Fack 102 40 Stockholm, tel 08/23 38 70

Socialstyrelsen, FAKTABLAD nr 2/75, Invandrarbarn i förskolan, 1975

Socialstyrelsen, Här kommer jag från Turkiet. HB2, förskolesektionen, 1975

Socialstyrelsen, Meddelandeblad nr 30/75. Bidragsförskott till utländska barn, 1975

Zigenare – vad är det? Utställning som kan hyras från Riksutställningar, tel 08/63 51 80. Till utställningen hör ett studiepaket med filmen Zigenare i Europa, ljudbildband, böcker, musik och bildmaterial.

Filmer

Hej, välkommen till mig. Stillfilm. LiberFörlag/Allmänna Förlaget, 1973

OM – att vänta ett syskon, TRU, 1974

OM – att få ett syskon, TRU, 1974

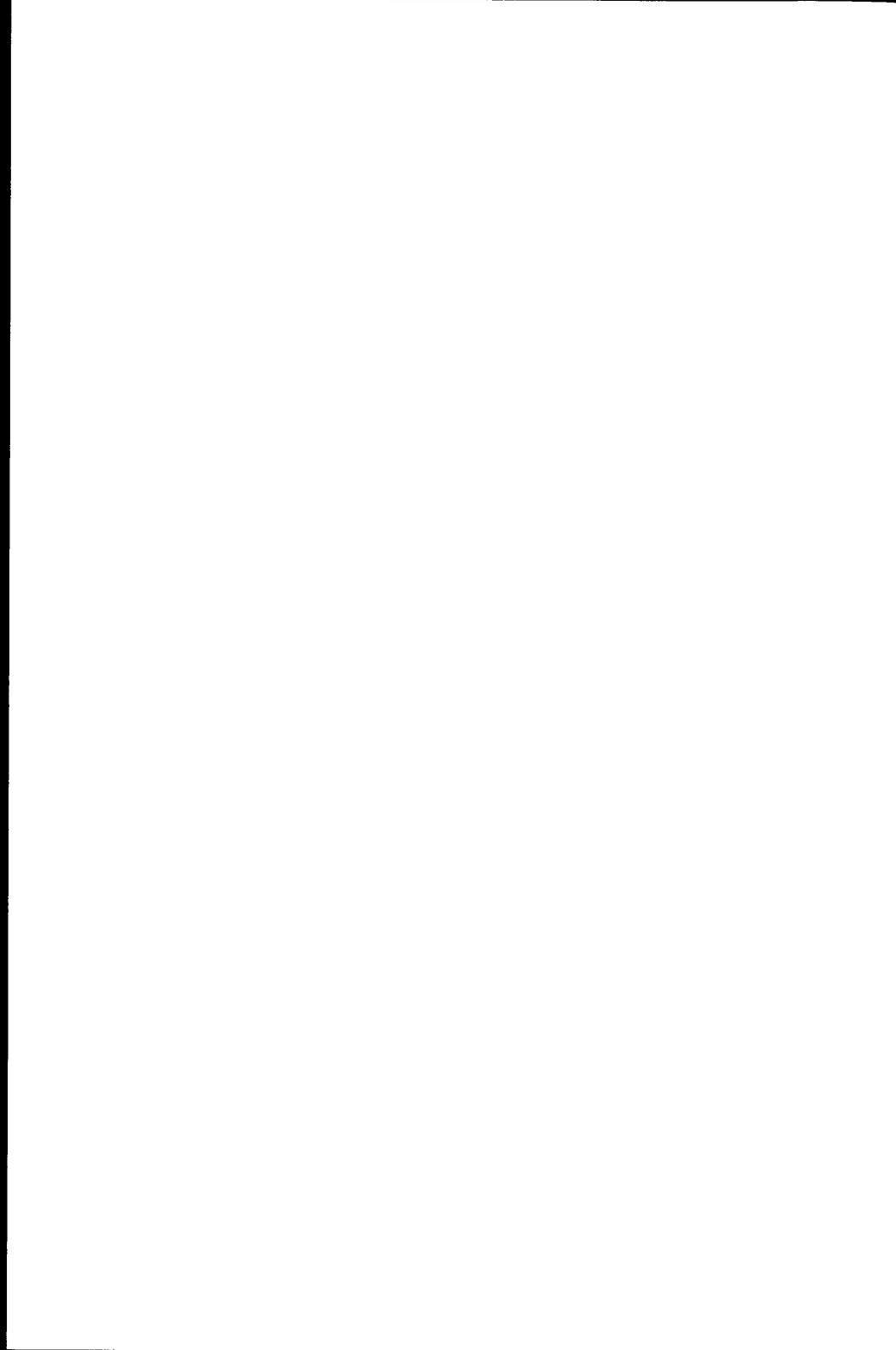
OM – att börja skolan, TRU, 1974

Filmerna har svenskt tal och svenska texter. Visningstid är ca 20 min. Varje film kompletteras av ljudkassetter och faktablad. Ljudkassetten innehåller en kort introduktion till filmen och finns på finska, grekiska, serbokroatiska och turkiska. Film med ljudkassett kan hyras från Föreningsfilmo AB.

OM – Merhaba – goda' goda'. Distribution Kommunsamköp, TRU, 1975

OM – en flicka som heter Marie. Distribution Kommunsamköp, TRU, 1975

Zigenare i Europa, visningstid ca 20 minuter. Filmen kan hyras från Esselte Studium eller genom Filmcentrum. Till denna film finns en bok av G Lundgren, Maritza – en zigenarflicka, Gebers förlag 1972.

The first part of the document discusses the importance of maintaining accurate records of all transactions. It emphasizes that every entry, no matter how small, should be recorded to ensure the integrity of the financial statements. This includes not only sales and purchases but also expenses, income, and transfers between accounts.

The second part of the document provides a detailed explanation of the double-entry accounting system. It describes how every transaction affects at least two accounts, with the total debits always equaling the total credits. This system helps in identifying errors and ensures that the accounting equation remains balanced at all times.

The third part of the document outlines the steps involved in preparing financial statements. It starts with the trial balance, which is used to verify the accuracy of the ledger accounts. From there, it moves through the process of adjusting entries, which are necessary to recognize revenues and expenses in the correct period. Finally, it details the preparation of the income statement, balance sheet, and statement of cash flows.

The fourth part of the document discusses the importance of internal controls. It explains how a well-designed system of internal controls can help prevent fraud, reduce errors, and ensure the reliability of financial information. Key elements of internal controls include segregation of duties, authorization, and independent verification.

The fifth part of the document covers the topic of depreciation. It explains how the cost of a long-lived asset is allocated over its useful life. It discusses different methods of depreciation, such as straight-line, declining balance, and units-of-production, and provides examples of how to calculate depreciation expense.

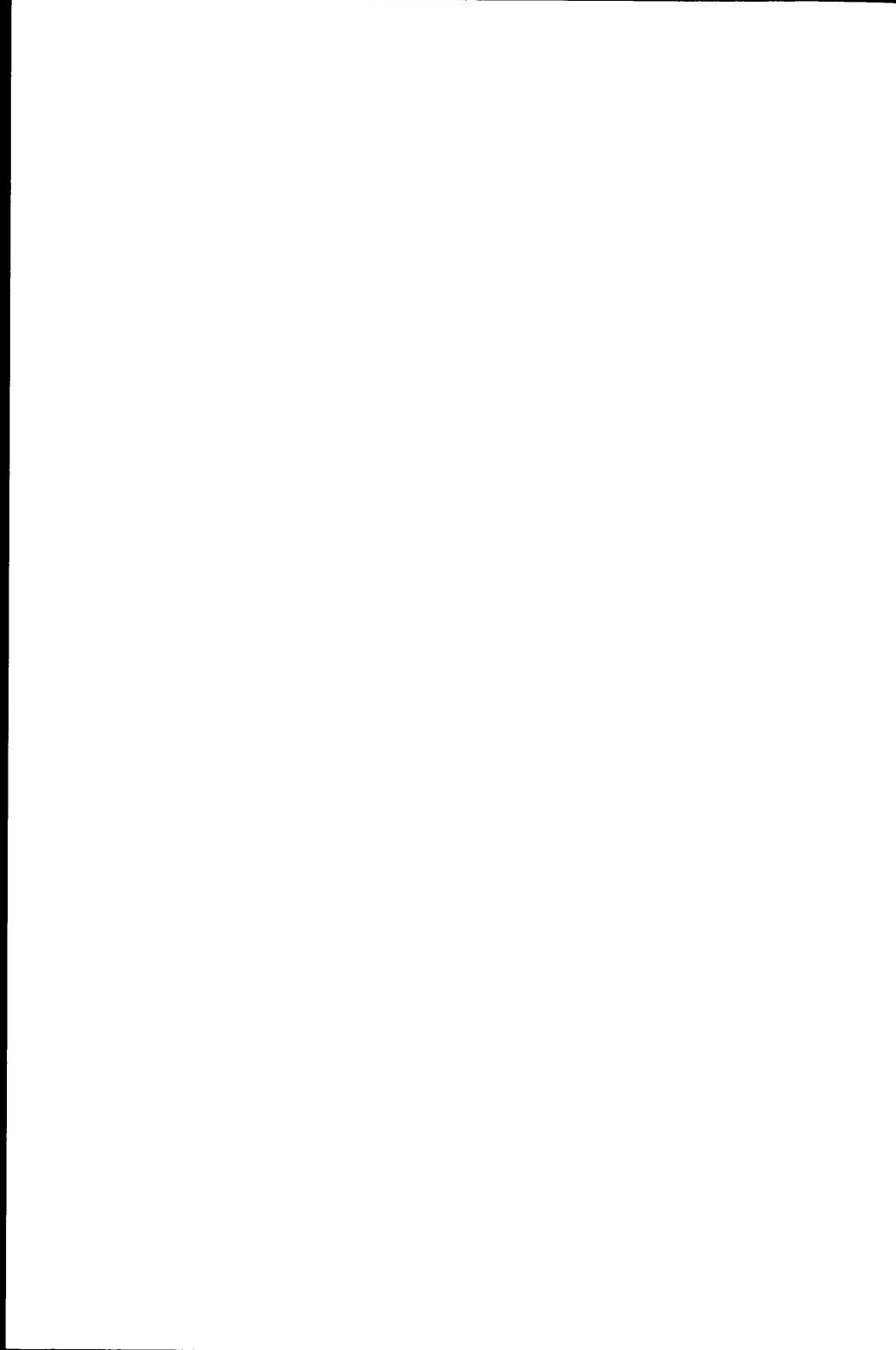
The sixth part of the document discusses the treatment of intangible assets. It explains how these assets, such as patents, trademarks, and goodwill, are recorded and amortized. It also discusses the criteria for recognizing intangible assets and the methods used to measure their fair value.

The seventh part of the document discusses the treatment of liabilities. It explains how liabilities are classified as current or long-term and how they are recorded in the accounting system. It also discusses the importance of disclosing liabilities in the financial statements.

The eighth part of the document discusses the treatment of equity. It explains how equity is composed of common stock and retained earnings and how these components are recorded and reported. It also discusses the effects of stock issuances, dividends, and stock repurchases on equity.

The ninth part of the document discusses the treatment of taxes. It explains how taxes are calculated and recorded in the accounting system. It also discusses the importance of disclosing tax information in the financial statements.

The tenth part of the document discusses the treatment of foreign currency transactions. It explains how these transactions are recorded and reported in the accounting system. It also discusses the effects of exchange rate fluctuations on the financial statements.

the 1990s, the number of people in the UK who are aged 65 and over has increased from 10.5 million to 12.5 million, and the number of people aged 75 and over has increased from 4.5 million to 6.5 million (Office for National Statistics 2000).

There is a growing awareness of the need to address the needs of older people, and the UK Government has set out a strategy for the 21st century (Department of Health 2001). The strategy is based on the principle of 'active ageing', which is defined as 'the process of optimising opportunities for health, participation in society, and security in old age' (Department of Health 2001, p. 1).

The strategy is based on three pillars: health, participation and security. The Department of Health has set out a number of objectives for each pillar, and has identified a number of key areas for action. The key areas for action are: health, participation, security, and the environment. The Department of Health has set out a number of objectives for each pillar, and has identified a number of key areas for action.

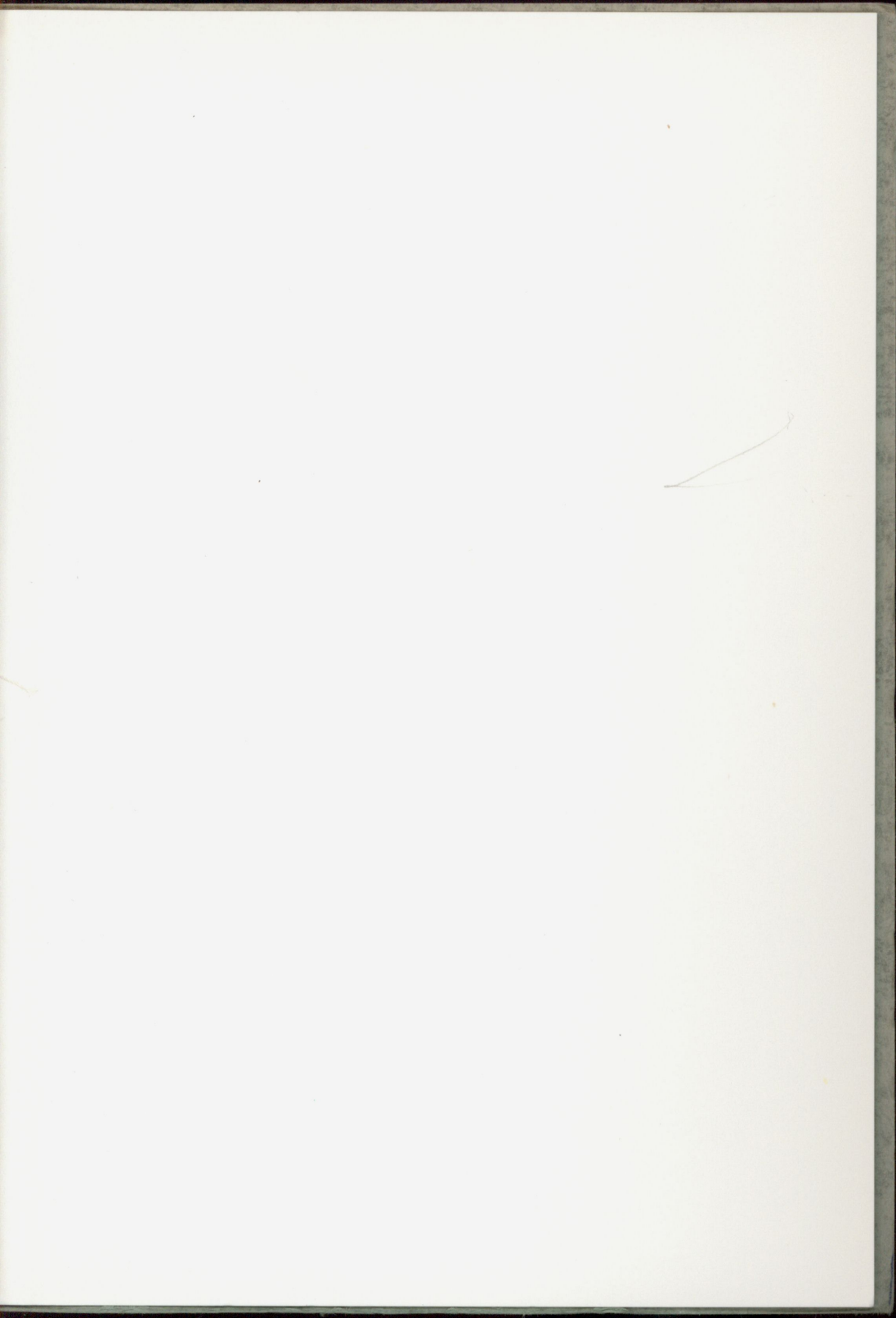
The Department of Health has set out a number of objectives for each pillar, and has identified a number of key areas for action. The key areas for action are: health, participation, security, and the environment. The Department of Health has set out a number of objectives for each pillar, and has identified a number of key areas for action.

The Department of Health has set out a number of objectives for each pillar, and has identified a number of key areas for action. The key areas for action are: health, participation, security, and the environment. The Department of Health has set out a number of objectives for each pillar, and has identified a number of key areas for action.

The Department of Health has set out a number of objectives for each pillar, and has identified a number of key areas for action. The key areas for action are: health, participation, security, and the environment. The Department of Health has set out a number of objectives for each pillar, and has identified a number of key areas for action.

The Department of Health has set out a number of objectives for each pillar, and has identified a number of key areas for action. The key areas for action are: health, participation, security, and the environment. The Department of Health has set out a number of objectives for each pillar, and has identified a number of key areas for action.

The Department of Health has set out a number of objectives for each pillar, and has identified a number of key areas for action. The key areas for action are: health, participation, security, and the environment. The Department of Health has set out a number of objectives for each pillar, and has identified a number of key areas for action.

Invandrarbarn i förskolan

Invandrarbarn i förskolan ingår i den arbetsplan för förskolan som socialstyrelsen utarbetar på grundval av forskning och försöksverksamhet. Boken bör ses som en fördjupning till de tidigare delarna av arbetsplanen, *Vår förskola*, *Vi lär av varandra* och *Vi upptäcker och utforskar*.

Invandringen till Sverige har efter andra världskriget ökat successivt, och invandrarna utgör nu ca 8 procent av Sveriges befolkning.

Invandrarna i Sverige representerar 130 olika språkgrupper. Sverige har ca 65 000 invandrarbarn i förskoleåldern.

Vi vet att många invandrarbarn har dåliga kunskaper såväl i sitt hemspråk som i svenska.

Vi vet att invandrarbarnen behöver sitt hemspråk och sin kulturella bakgrund. Även om de är födda i Sverige behöver de för sin identitet känna till sina föräldrars hemland och språk. Därför har riksdagen i maj 1976 tagit ett lagförslag som innebär att kommunerna ska erbjuda invandrarbarnen hemspråksträning. Denna ska ges av utbildade, tvåspråkiga hemspråklärare.

Vi vet att förskolepersonalen och alla andra i barnens närhet behöver kunskaper om invandrarbarnens situation för att kunna hjälpa där olika kulturer kolliderar med varandra.

Invandrarbarn i förskolan vänder sig i första hand till förskolans personal men också till andra som arbetar med barn och till föräldrar. Boken vill ge kunskap om det pedagogiska arbetet i förskolan för invandrarbarnen och det speciella i deras situation med kulturkonflikter, tvåspråkighet och behov av hemspråklärare.

”Can you say butterfly?” sa jag
och du svarade argt, som bara en treåring kan,
”Nej! Det kan jag inte!”
och gick till din
svenska pappa
för att få
det ”riktiga”
ordet.

(Ur Till min svenske pojke
av Binnie Kristal-Andersson)

LiberFörlag

ISBN 91-38-02661-9

